

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

MUHAMMED KASIM NANAUTAVİ (Ö. 1880) ÖRNEĞİNDE
HİNDULAR, HRİSTİYANLAR VE MÜSLÜMANLAR ARASINDA
YAŞANAN DİNİ TARTIŞMALAR

Yüksek Lisans Tezi

SAEEDA SHAHAB

Ankara - 2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

MUHAMMED KASIM NANAUTAVİ (Ö. 1880) ÖRNEĞİNDE
HİNDULAR, HRİSTİYANLAR VE MÜSLÜMANLAR ARASINDA
YAŞANAN DİNİ TARTIŞMALAR

Yüksek Lisans Tezi

SAEEDA SHAHAB

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK

Ankara - 2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

MUHAMMED KASIM NANAUTAVİ (Ö. 1880) ÖRNEĞİNDE
HİNDULAR, HRİSTİYANLAR VE MÜSLÜMANLAR ARASINDA
YAŞANAN DİNİ TARTIŞMALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK

2- Prof. Dr. Durmuş ARIK

3- Dr. Öğr. Üyesi R. Aysun İNAN

Tez Savunması Tarihi: 20. 06. 2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK danışmanlığında hazırladığım “MUHAMMED KASIM NANAUTAVİ (Ö. 1880) ÖRNEĞİNDE HİNDULAR, HRİSTİYANLAR VE MÜSLÜMANLAR ARASINDA YAŞANAN DİNİ TARTIŞMALAR (Ankara, 2023)” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kural ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 20. 07. 2023

SAEEDA SHAHAB

ÖNSÖZ

Müslümanların yaklaşık sekiz asır hüküm sürdüğü Hint Alt kıtası farklı din mensuplarının bir arada yaşadığı yerdir. Burada farklı dini düşünceler ve felsefi fikirler karşılıklı etkileşim içinde olmuştur. Dini alanda öne çıkan isimler inançlarını muhataplarına anlatmaya çalışmıştır. Bu fikri ve ilmi tartışmaların önemli bir ayağını münazaralar oluşturmaktadır. Farklı dini görüşten alimlerinin karşı karşıya gelerek dini meselelere ilişkin görüşlerini halkın huzurunda paylaşması ve tartışması Hindistan'da yaygın bir adettir. Genelde soru cevap şeklinde gerçekleşen bu münazara geleneği çoğunlukla Hindular, Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında gerçekleşmiştir. Bunun dikkat çeken bir örneği tezde ele aldığımız Muhammed Kasım Nanautavi (ö. 1880) örneğinde görülür. Bu konuya ilişkin Nanautavi'nin görüşlerini orijinal kaynaklardan hareketle incelemek Hindu ve Hristiyanların Müslümanlara inanç, ibadet ve ritüeller konusunda ne tür temel eleştiriler yönelttiğini anlamak açısından önemlidir. Böyle bir çalışma yapmak Müslüman bir alimin gözünden Hindu ve Hristiyan inançlarının nasıl anlaşıldığını kavramaya da katkı sağlayacaktır.

Tez giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş kısmında tezin amacı, önemi, sınırları, yöntemi ve kaynaklarına dair bilgiler sunulmuştur. Ayrıca Hint kıtasındaki münazara geleneği hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Birinci bölümde dini münakaşa geleneği açısından bilinen bir isim olan Kasım Nanautavi'nin hayatı, ilmi faaliyetleri, yazdığı kitapları ve İslami ilimler açısından verdiği hizmetlerden bahsedilmektedir. İkinci bölümde ise Kasım Nanautavi'ye Hindu ve Hristiyanların İslam inançları ve ibadetleri ile alakalı sorduğu sorulara ve eleştirilere temas edilmiş ardından Nanautavi'nin onlara verdiği cevaplara yer verilmiştir. Söz konusu soru-cevapları ele

alırken Nanautavi'nin kendi kaleme aldığı eserlerinden olduğu kadar aynı zamanda açık münazaralarda öğrencileri tarafından kayıt altına alınan yanıtlarından da istifade edilmiştir. Sonuçta ise Nanautavi'nin verdiği bu cevapların kapsayıcılık ve ikna gücü açısından kısaca değerlendirilmesi yapılmış ve ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

Burada Rabbime şükranlarımı sunduktan sonra tezimin danışmanlığını yapan, çalışmanın her safhasında gerekli uyarılar ve önerilerle yol gösteren, farklı etkenlerden kaynaklı enerjim düştüğünde beni tekrar motive eden, kıymetli vaktini ayırıp tezimi okuyarak tashih ve yorumlarıyla katkılar sunan değerli hocam Doç. Dr. Cemil Kutlutürk'e teşekkür ederim. Çalışmam boyunca bana yol gösteren ve destek sağlayan bütün dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca zor şartlar altında bana maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen sevgili anneciğim Shabira Memon ile babacığım Prof. Dr. Shahab uddin Memon'a ve tüm kardeşlerime şükranlarımı sunmak isterim. Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

SAEEDA SHAHAB

Ankara, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1
A. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	2
B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	3
C. HİNTALT KITASINDA MÜNAZARA GELENEĞİ: GENEL BİR BAKIŞ	4
BİRİNCİ BÖLÜM: MEVLANA MUHAMMED KASIM NANAUTAVİ’NİN HAYATI, ESERLERİ VE DİNİ SAHADAKİ FAALİYETLERİ.....	10
1. Kasım Nanautavi’nin Hayatı.....	10
2. Kasım Nanautavi’nin Eserleri	12
2.1. Reddiye Türü Eserleri.....	13
2.2. Muhtelif Konulardaki Önemli Çalışmaları.....	15
3. Kasım Nanautavi’nin Dini Sahadaki Faaliyetleri.....	17
3.1. Darul-Ulum Deoband'in Kuruluşundaki Rolü.....	17
3.2 Müslümanları Bilinçlendirme Çabaları ve Münazaraları	20
İKİNCİ BÖLÜM: HİNDULARIN VE HİRİSTİYANLARIN MÜSLÜMANLARA YÖNELTTİĞİ ELEŞTİRİLERE KASIM NANAUTAVİ’NİN VERDİĞİ CEVAPLAR.....	24
1. Hinduların İtirazları ve Kasım Nanautavi’nin Verdiği Cevaplar.....	25

1.1. Allah Tasavvuru ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt	25
1.2. Nesih Konusu ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt	28
1.3. Ahiret İnancı ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt.....	30
1.4. Cennet Nimetleri ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt	34
1.5. Ruh ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt.....	39
1.6. Ölülerin Defnedilmesi ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt	42
1.7. Şeytan ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt	44
1.8. Kâbe ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt.....	45
1.9. Et Yeme Konusu ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt	47
1.10. Avatarın Nebi Olma İmkânı ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt.....	50
2. Hristiyanların İtirazları ve Kasım Nanautavi'nin Verdiği Cevaplar.....	53
2.1. Peygamberlerin İsmet Sıfatıyla İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt.....	53
2.2. Kâinatın Yaratılışıyla İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt	56
2.3. Kurtuluşun Mahiyeti İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt.....	58
2.4. Tevrat ve İncil'in Tahrifiyle İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt	58
SONUÇ.....	61
KAYNAKÇA.....	63
ÖZET	66
ABSTRACT	68

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
H.	: Hicri Tarihi
Hz .	: Hazreti
M.	: Miladi Tarihi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
ö.	: Ölüm Tarihi
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallahu aleyhi ve selem
T.y.	: Basım Tarihi yok
thk.	: Tahkik eden
Y.y.	: Basım Yeri Yok

GİRİŞ

Fikri ayrılık ve farklılık olduğu her yerde söz konusu fikirlere sahip olanlar arasında ilmi tartışma ve bazen de fikri çatışmaların yaşanması tabii bir durumdur. Sistematik olarak fikirlerin karşı karşıya getirilmesinin sebebi bazen muhatabını ikna etmek, bazen ise ötekini doğru tanıyıp birlikte yaşamanın yollarını aramaktır. Dini meselelerdeki farklı fikirlerin karşı karşıya gelip tartışılması kimi zaman ilmi ortamlarda yapılırken kimi zaman da bu farklı mecralarda gerçekleşmektedir. Böyle bir durumun yaşandığı sahaların başında dini ve kültürel çeşitliliği oldukça zengin olan Hint kıtası gelmektedir.

Müslümanlar İslam'ı farklı kıtalara ve beldelere yaydıkça o beldelerdeki dini inanç ve farklı düşüncelerle de karşılaştılar. Bu ise Müslüman ve diğer inanç sahipleri arasında dini mahiyeti olan karşılıklı konuşma ve münazaraları doğurdu. Hint alt kıtası bu açıdan en bariz örnek teşkil eden yerlerden biridir. Nitekim Hint alt kıtası dünyanın en kadim medeniyetlerine ev sahipliği yapan bir bölgenin adıdır. Günümüzde Hindistan, Pakistan, Nepal, Butan, Bangladeş ve Sri Lanka devletlerini kapsayan bu bölge, fikri zenginlik ve kültürel çeşitliliği açısından dikkat çekmektedir.¹ Böylesine karmaşık bir yapıya sahip olan bölgede münazaraların gerçekleşmesi doğal görülmekle birlikte bunun mahiyeti de bir o kadar çok yönlü ve iç içe girmiş durumdadır. Tezimizin temel konusunu teşkil eden Muhammad Kasım Nanauntavi örneğine geçmeden önce girişte amaç, önem, yöntem ve kaynaklar konusuna temas ettikten sonra Hindistan'da münazara geleneğine dair genel bir bilgi verilecektir.

---

¹ Halide Rumeysa Küçüköner, “Hint Alt Kıtasında Dini ve Kültürel Yapısının Şekillenmesinde Arilerin Rolü”, *Şarkiyat* 10/2 , Mayıs-2018, s. 611-613

A. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

19. yüzyılda Hint kıtasında henüz İngiltere'nin yönetiminde söz sahip olduğu, Hristiyanlığın aktif yayılışının ve misyonerlik faaliyetlerin devam ettiği bir dönemde farklı din müntesipleri arasında gerçekleşen dini tartışma konuları bu tezde ele alınmaktadır. Çalışmamızda örneklem olarak önemli münazaralardan birini gerçekleştiren Kasım Nanautavi seçilmiştir. Hindular ve Hristiyanların kendisine yönelttiği eleştiriler ve onlara verdiği cevaplar tezin ana konusunu teşkil etmektedir.

Hint alt kıtasında Müslümanlar Hindular ve Hristiyanlar arasında yaşanan tartışmaları daha objektif olarak görmek adına bu tez önemlidir ve birinci el kaynaktan bilgi içermektedir. Gerçekleşen böylesi tartışmaların doğru anlaşılmasını önemseydiğimiz için verdiğimiz bilgiler çarpıtılmadan, olduğu gibi ve müdahalesiz aktarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma geçmişte yaşanmış tartışmaların muhtevasını daha doğru anlamaya katkı sunacağı gibi günümüzde bilinen bazı yanlış bilgileri düzeltmeye de yardımcı olacaktır. Hakeza bu çalışmanın Müslümanların Hindularla ve Hristiyanlarla 19. yüzyılda nasıl bir ilişki içerisinde olduğu konusunda da fikir vereceğini düşünüyoruz. Dolayısıyla bu tezin bu alanda daha sonra yapılacak çalışmalara belli ölçüde ışık tutmasını da hedefliyoruz.

Tezin temel amacı Hindularla ve Hristiyanlarla böylesine çok yönlü dini tartışmalara giren ve açık bir münazarada bulunan Nanautavi'nin diğer dinlere ilişkin görüşlerini tanıtmaktır. Tezde bir amacımız da henüz Türkçe literatürde kendisi hakkında yeterince çalışma yapılmamış olan Muhammed Kasım Nanautavi'nin Dinler Tarihi alanı için böylesine zengin içeriğe sahip kaynaklarını Urduca asıllarından tahlil ederek Türk akademi camiasının gündemine taşımaktır.

B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Yöntem: Araştırmamızda, hedeflediğimiz amaçlara ulaşabilmek için temizin konusuyla ilgili Urduca orijinal kaynaklara müracaat edilmiştir. Dinler Tarihi alanıyla ilgili bir tezi olduğu düşüncesiyle ele aldığımız konularda deskriptif yöntem benimsenmiştir. Ana kaynaktan geçen görüşler ve bilgiler çarpıtılmadan verilmiş, gerek duyulduğu yerlerde kısa değerlendirmelerde ve izahlarda bulunulmuştur.

Kaynaklar: Tezde ana kaynak olarak ilk elden olan Urduca'da yazılmış kaynaklara müracaat edilmiştir. Ancak gerek duyulan yerlerde ikinci el kaynaklara da başvurulmuştur. Tez'de faydalandığımız ana kaynaklar ise Nanautavi'nin *İntisar e İslam* (Urduca), *Kible Numa* (Urduca), *Mabahise Şacahanur* (Urduca), *Hüccetul İslam* (Urduca), *Tuhfa el-Lehmiya* (Urduca) adlı eserlerinden oluşmaktadır. Bunlardan, Kible Numa ve Tuhfa el-Lehmiya reddiye türü eserlerini Nanautavi'nin kendisi kaleme almıştır. *İntisar e İslam*, *Mabahise Şacahanur* isimli eserleri ise Nanautavi'nin öğrencisi olan Fahr'ul Hasan Gangohi ile Mela Khudşanasi'nin bu meşhur münazara esnasında tutmuş olduğu kayıtlarından oluşmaktadır. Tezde bu eserler baştan sona okunarak incelenmiş ve araştırma konumuz ve problematiğimizle ilgili kısımlar derlenip, değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. Bunun dışında hayatıyla ilgili ve başka konularla ilgili ikinci kaynaklara müracaat edilmiştir. Bu bağlamda kullandığımız Urduca kitaplardan biri *Bani Darul ulum diyoband'* ile *Mevlana Muhammad Kasim Nanautavi ki Dini wa Ilmi Khidmat Ka Tehqeeqi Mutala'* adlı makaleden de yararlanılmıştır. Ayrıca konumuzla ilgili İngilizce Türkçe literatürdeki kaynaklara da yer yer müracaat edilmiştir.

C. HİNT ALT KITASINDA MÜNAZARA GELENEĞİ: GENEL BİR BAKIŞ

Dinler Tarihi alanı için en zengin bölgelerinden biri olan Hint alt kıtası farklı dinlere ev sahipliği yapmaktadır. Bu bölgede çok farklı kültür, farklı dönemlerde birçok din ve söz konusu dinlerde birçok reform hareketi ortaya çıkmıştır. Tezin konusu itibarıyla burada yaşayan dinlerden Hinduizm, İslam ve Hristiyanlık arasında en eskisi Hinduizm'dir. İslam ise bu bölgede hicri ilk asırdan itibaren ticaret yapan Müslüman tüccarların Hint limanlarına uğramasıyla yayılmaya başlamıştır. Çeşitli sufilerin ve alimlerin tebliğ faaliyetleri ve farklı Müslüman hükümdarların fetih hareketleri ile gelişmesini devam ettirmiştir. Bölgede en fazla taraftarı olan din Hinduizm'ken İslam bu bölgede yaygın olan, inananların sayısı bakımından en büyük ikinci din olarak varlığını devam ettirmektedir. Hristiyanlık ise, özellikle on yedinci yüzyıldan itibaren Batılı misyonerlerin Hint Alt Kıtası'nda misyonerlik faaliyetlerini aktif ve büyük çapta yapmasıyla yayılmaya başlamıştır.

İslam dünyasının farklı coğrafi sahalarında Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki teolojik tartışmalar erken dönemlere kadar uzanmakla birlikte² bu tür temasların Hint bölgesinde yaşanması daha çok Babür hükümdarı Ekber Şah (ö.1605) döneminden sonra gerçekleşmiştir. Babürlüler öncesinde yüzyıllardır birlikte yaşayan Müslümanlar ve diğer dinlerin mensupları arasında dini mahiyeti olan mükaleme ve münakaşaların olması doğaldır. Ancak özellikle bazı dönemlerde siyasi aktörlerin de tutumuna bağlı olarak bu tür dini tartışmalar çeşitli etkenlerden ötürü çoğalmıştır. Bunlardan biri yukarıda adını zikrettiğimiz Babür Şah dönemidir. Bunun sebebini düşünecek olursak bu dönemde diğer din mensuplarının verilen özgürlükler, din-i ilahi gibi sınırları tam olarak belli olmayan yeni dini anlayışların ortaya çıkmasıdır. Ekber Şâh'ın

---

² David Thomas, "Early Muslim Relations with Christianity", *Anvil*, 6/1, 1989, s. 25-26

politikasına bağılı olarak Katolik misyonerler Müslümanlarla münazara yapmaları konusunda daha serbest davranmaya başlamıştır.³ Bu ise bir açıdan özellikle Hristiyan misyonerlerin Hz. Peygamberle ilgili bazı ithamlarda bulunmalarına yol açarken diğet taraftan sîret çalışmalarını tetiklemiş olması ihtimaldir. Mesela o dönemlerde yaşamış olan İmam Rabbani'nin (ö.1624) *İsbât-ı Nübüvvet* adlı risalesi, Hz. Muhammed'in risaleti ile ilgili ileri sürülen iddialara cevap niteliğinde kaleme alındığı konuyla ilgili çalışma yapanlar tarafından dillendirilmektedir.⁴

Ekber Şah döneminde sadece Hristiyan misyonerlerle değil diğet dini grupların önderleriyle de ilmi münazaralar yapılmıştır. Bunun en dikkat çeken somut göstergesi Ekber Şah'ın öncülüğünde himaye edilen ibadethane toplantılarıdır. Bu meclise sadece Müslüman alimler değil; Hindu, Caynist ve Hristiyan önderler iştirak etmişler ve dini düşüncelerini tartışmışlardır.⁵

Orta çağ döneminde dini münazaraların bariz örneklerinden biri de *Hindu Turk⁶ Samvad* adlı eserin yazarı Eknath Suryajipant Kulkarni'dir. Eknath, 16. yüzyılda Paithan'da bir Brahmin ailesinde doğmuştur. Eknath'ın, Hindu dinine hâkim olmasıyla birlikte Sufizm ve İslam geleneği konusunda da biraz bilgi sahip olduğu söylenmektedir. Eknath tarafından yazılan 'Hindu-Türk Sanmvd' adlı bu eser, 'Hindu' ve 'Türk' arasında hayali bir konuşmayı ve birbirine karşı eleştirileri

---

³ Ekber Şah döneminde yaşanan gelişmelere dair geniş bilgi için Cemil Kutlutürk'ün çalışmalarına müracaat edilebilir. Örneğin bkz. Cemil Kutlutürk, "Tarihi ve Tarihi Şahsiyetleri Ötekinin Gözünden Okumak: Hindu ve Hristiyan Din Adamları Nazarında Babür Hükümdarı Ekber Şah", *Din, İnanç ve Ritüel: Ekrem Sarıkçioğlu'na Armağan*, ed. Ş. Gündüz, M. Aydın, Milet Nihal, İstanbul, 2022, s.255-268.

⁴ Abdülhamit Birişik, "Hint Alt Kıtasında Son Üç Asır Sîret Kitaplarında Görülen Muhteva Değişiminin Nedenleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/2, 2011, s. 24-26

⁵ Bkz. Hilal Şahin, *Hindistan'da Türk Rönesansı: Ekber Şah ve "Din-i İlahi"si*, Selenge Yayınları, 2020.

⁶ Burada Türk, Müslüman anlamında kullanılmıştır. Bkz. Cemil Kutlutürk, *Hint Düşüncesinde İslam Algısı*, Dergâh Yayınları: İstanbul, 2019.

içeren bir eserdir. Eserin açılışında Eknath, “ibadet yöntemleri farklı olan ancak başarısı bir olan kimsenin bu münazaranın özünü alır” demektedir. Onun anlatımına göre Türk ve Hindu birbiriyle temas ettiğinde birbirlerini kirleteceklerini düşünürler ve bunun gibi konular üzerinde her ikisi de birbiriyle tartışmaya girerler.

Bu hayali münazarada öne sürülen bir tartışma konusu da tanrı tasavvuruyla ilgilidir. Müslüman bir taraftan Vedalardaki tanrı kavramını eleştirmekte, Hinduların putperest uygulamalarını ve kastla ilgili bazı ayrıcalıklı hallerini tenkit etmektedir. Diğer taraftan da Brahminler tarafından bu konular ile alakalı Müslümanlara yanıt verilmiştir. Nitekim bu münazara türü eserde İslam’ın ana metinlerindeki Tanrı’nın her yerde mevcut olduğuna dair inanç eleştirilmiştir. Böyle bir tasavvurun şirke düşürdüğünü, çünkü tanrıyı zamana ve mekana bağlı kılar hale getirdiğini öne sürmüştür. Müslümanların bu konuda kendi metinlerindeki anlatıları unuttukları ve tam olarak anlayamadıkları ileri sürülmüştür. Fakat karşılıklı konuşmalara yer verilen eserin sonunda tartışmalarının bir sentez haline geldiğini görmekteyiz. Nitekim Hindu ve Türk her ikisi de bu tartışmaların farklı ve yanlış algılardan kaynaklandığını fark eder, Tanrı’ya ulaştıklarında bu farkların önemsiz hale geldiğini anlar ve her ikisi de mutlu bir şekilde sonunda kucaklaşır.⁷

Eknath’ın örneğinde gördüğümüz gibi bir Hindu ile bir Müslüman arasında kurgulanan ancak o dönemdeki iki din mensubu arasındaki genel algıyı yansıtması akımından önem taşıyan bu eser bile iki din mensupları arasında sistematik munazara ve munakaşa geleneğinin ne kadar eskiye dayandığını göstermektedir.

---

⁷ Geniş bilgi için bkz. Cemil Kutlutürk, *Hint Düşüncesinde İslam Algısı*, s. 174-179.

Mevlana Nanautavi'nin dönemine gelecek olursak on dokuzuncu yüzyıl, Güney Asya'daki İslami entelektüel gelenekler için muazzam değişimin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde sömürgecilik, geleneksel otoritenin azalması ve modernitenin getirdiği dönüşümler gibi zorluklar dini kimlikleri korumak yolunda zorluklar teşkil etmekteydiler.⁸ Böyle bir ortamda Müslüman alimler İslami ilimlerin ihyası ve yeniden yapılandırılması için çaba göstermeye başladılar. Bu dönemde münazaraların daha detaylı ve sık bir şekilde yapılmasının sebebi de bu bağlamda daha iyi anlaşılmaktadır. Örneğin Rahmetullah el-Hindî (ö. 1891), Hindistan'da 19. yy'ın ikinci yarısında Hristiyan dünyasına karşı hem İslam'ın hakikatini savunmuş hem de Hristiyanlığın birçok çıkmazını ve tahriflerini Hristiyanlara göstermeye çalışmıştır. Kutsal Kitaba İlahi Çağrı adıyla Türkçe'ye tercüme dilen *'İzhar'ul Hakk'* kitabı, bu münazaralardan en uzun ve en önemlisini teşkil etmektedir. Bu kitap İngiliz misyoner papazı olan Pfander ile yaptığı münazaralardan oluşmakta. Tartışma, 1854'in Mart ayında başlayıp yaklaşık iki ay sürmüştür.⁹

Rahmetullah El-Hindî, Pfander'le münazara yapmak için ona miladî 1854 yılının Mart ayında dokuz tane mektup göndermiştir. Bunun sonucunda beş konuyu merkeze alan bir münazara kararlaştırılmıştır. Bu konular şöyledir: 1-Tevrat ile İncil'in bozulmuş olduğu (tahrif); 2-Tevrat ile İncil'in hükümsüzlüğü (nesih); 3-Üç Tanrı inancı (teslis); 4-Kur'an'ın Allah sözü olduğu; 5-Muhammed'in peygamberliğini ispatı.¹⁰

---

⁸ Muphid Mujawar, "Sant Eknath's 'Hindu-Turk Samvad': A Dialogue with Satire to Understand the Representations of Communities and Pre-colonial Identities", *'Sant-Mahatmyanchi Bhumi' - Histories of Interactions, Connections and Subjectivities in Aurangabad Region'* Maharashtra/India, June 2015, s. 3-4.

⁹ Rizwanullah, *19.yüzyılda Hindistan'da Müslümanlar ve Hristiyanlar Arasındaki Dini tartışmalar(izharü'l-hak örneği)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara , 2017, s.37-45.

¹⁰ Abdul Rehman, *Rahmetullah El-Hindi'nin Eserlerinde Teslis İnancının Eleştirisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 44-56.

Münazara geleneği bağlamın bir diğer isim ise Senâullah el-Amritsarî dir. Hindistan'ın adeta bir fikir savaşı sahasına dönüştüğü bir dönemde Ebü'l Vefa Senâullah el-Amritsarî (ö. 1948), daha çok dini tartışmalara girmeye ve kitap yazmaya ihtiyaç duymuş ve kendini bu alanlara adanmıştır. Senâullah, İslam'ı savunmak amacıyla sadece Hindu ve Hristiyanlarla değil; Kâdiyaniler ve Ehl-i Kur'an gibi müslümanlar arasında çıkan gruplarla da onlarca tartışmaya katılmıştır. Senâullah'ın münazaralarını da Nanautavi'ninki gibi sözlü münazaralar ve yazışmalar olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Şifahi münazaralarından sekizini Hristiyanlarla, on dördünü Arya Samaj'a ve yirmisini de bazı İslami gruplarla yaptığı bilinmektedir.¹¹ Ancak bu münazaraların çoğu kaydedilmediği için, onların içeriği hakkında detaylı bilgilerimiz yoktur.

Senâullâh'ın farklı din mensupları ile yaptığı yazışmalara gelince onların bir kısmı kitap olarak basılmıştır. Senâullah'ın yaptığı münazaraları incelediğimizde, onun dinler hakkında derin bir bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Münazaralarda, karşı tarafın sözlerini dikkatle dinlemek, kısa ve öz ifadeler kullanmak gibi münazara kurallarına titizlikle uymaktadır. Ayrıca münazaralarda ve yazdığı reddiyelerde temel kaynaklardan referanslar vermektedir. Bu şekilde, bir konuyu İslami çerçevede, ayet ve hadislerin ışığında araştırarak cevap vermeden önce karşı tarafın kutsal kitaplarındaki benzer ifadeleri kullanarak cevabını daha da güçlendirmeyi hedeflemiştir. Benzer üslubu çalışmamızın konusunu teşkil eden Muhammed Kasım Nanautavi'de de görebilmekteyiz.¹²

Muhammed Kasım Nanautavi de modern dönemde Hint alt kıtasında diğer din mensuplarının soru ve itirazlarına İslam esaslarının ilkeleri ve mantığı çerçevesinde cevap veren

---

¹¹ Abdulhamit Birişik "Senâullah Amritsarî", *DİA*, 36, İstanbul, 2009, s. 503-506.

¹² Haneef M Chundunnummal, *Bir Hindu Akımı Olan Arya Samaj İle Müslüman Arasındaki Dini Diyalog Ve Tartışmalar*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2019, s. 164-165.

isimlerden biridir. Nitekim 20 Mart 1877 tarihinde, Chandpurda düzenlenen "Mela khudaşanasi" adlı münazarada Muhammed Kasım Nanautavi ve Seyyid Abdul Mansur İslam'ı temsil etmişler; Hristiyanları ise TG Scott, Mr. Noble, John Thomson ve heyetleri temsil etmiştir. Hinduları ise Dayananda Sarasvati ve Munşi İndramani temsil etmişlerdir.

Münazara kuralları her dinin önde gelen isimlerinden oluşan heyetler tarafından belirlenmiştir. Bu kurallara göre, her dinin temsilcisine sunum için yarım saat ve müzakere için on dakika süre verilmiştir. Ayrıca, münazara konuları olarak Tanrı'nın dünyayı yaratmak için hangi maddeyi kullandığı, Tanrı'nın yerde olup olmadığı, Kur'an, İncil ve Veda'nın Tanrı'nın sözü olup olmadığı, kurtuluşun ne olduğu ve nasıl elde edileceği gibi beş soru belirlenmiştir. Bu münazara, büyük bir kalabalığın katılımıyla iki gün boyunca devam etmiştir. Tezin ana omurgasını bu süreçte gerçekleşen dini ve felsefi tartışmalar oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLANA MUHAMMED KASIM NANAUTAVİ’NİN HAYATI, ESERLERİ VE DİNİ SAHADAKİ FAALİYETLERİ

1. Muhammed Kasım Nanautavi’nin Hayatı

Muhammed Kasım Nanautavi, Darul-‘Ulûm Deoband'da başlayan Deobandi Hareketi'nin ana kurucularından biridir. Hanefî-Maturidî çizgisinde yetişmiş Hint kökenli bir İslam bilginidir. Mevlana Kasım Nanautavi nüfuzlu bir kasaba olan Nanautada h. 1248'de (m. 1833) doğdu.¹³ Büyükbabası Muhammed Haşim, Babür İmparatoru Şah Cihan'a çok yakın bir isimdi. Muhammed Haşim, Nanauta'ya yerleşti ve böylece orayı bir İslam kasabasına dönüştürdü. Onun nesli bu kasabada gelişti ve Mevlana Muhammed Kasım Nanautavi de bu kasabada ilmi anlamda parladı. Muhammed Kasım Nanautavi’nin zekası, yiğitliği, cesareti, hızlı düşünmesi, açık fikirliliği ve çalışkanlığı çocukluk günlerinden belliydi. Küçük yaşlardan itibaren şiire ilgisi vardı ve bazı öykülerini kafiyeyle dizelerle yazardı.

Kasım Nanautavi, Kuran'ı ezberledi ve hat sanatı öğrendi, Nanauta'da eğitim gördü. İlk öğrenimine Nanauta Medresesi'nde başladı. Nanautavi, dokuz yaşında Deoband'a taşındı ve burada Karamat Hussain medresesinde okudu. Bu medresenin hocası Mahmud Hasan Deobandi'nin amcası Mehtab Ali'dir. Mehtab Ali'nin talimatıyla Nanautavi, Arapça gramer ve söz dizimi ile ilgili temel kitapları öğrendi. Kasım Nanautavi bilgeliği ve derin kavrayışıyla dikkatleri üzerine

---

¹³ Muhammed Serfaraz Han Sefder, *Bani Darul Ulum Diyoband*, Maktab-e Sefderiya Madrese Nusret ul-Uloom, Gucranvala, 2007, s. 8.

çekti. Daha sonra Saharanpur'da Mevlana Muhammed Nawaz'ın yanında kısa bir süre okudu. Akabinde Memluk Ali'nin eşliğinde Delhi'ye gitti ve burada Kafîyyah (Arapça gramer üzerine bir kitap) okumaya başladı ve eğitimini beş yılda tamamladı. Aynı zamanda hadis eğitimini Mevlana Şah 'Abdul Ghani Dehlevi'nin yanında tamamladı.¹⁴ 1844'te Nanautavi, Delhi Koleji'ne katıldı ve burada Memlûk Ali ile çalıştı. O, "mantık" ve felsefe de dahil olmak üzere Memluk Ali'den belli başlı kitapları inceledi. Nanautavi Delhi'de yaklaşık beş altı yıl kaldı ve on yedi yaşında kolejden mezun oldu.¹⁵

Öğrenimini tamamladıktan sonra Delhi'deki Ahmedi yayınevinde redaksiyon sorumluluğunu üstlendi. Bu süre zarfında Mevlana Ahmed 'Ali Saharanpuri (Sahih-i Buhari'ye dipnotları ekleyen ve Hint kıtasında Hadî literatürünün gelişiminde ciddi emek farf eden)), Kasım Nanautavi'yi Sahih-i Buhari'nin son beş veya altı bölümüne dipnotları eklemekle görevlendirdi. Nanautavi'yi hocasının verdiği bu görevi iyi bir şekilde yerine getirdi, her dipnotu güvenilir kitaplardan yazdı.¹⁶

1860 yılında Hacca gitti ve dönüşünde Uttar Pradeş eyaleti içinde kalan Meerut'taki Matbaa-e-Mücteba'da kitap derleme işini kabul etti. Nanautavi 1868 yılına kadar bu matbaada görev yaptı.

Sonrasında tekrar hacca gitti. Hac'dan döndükten sonra Meerut'ta Munshi Mümtaz Ali'nin yanında editörlük görevini üstlendi ve aynı zamanda öğretmenlik yapmaya başladı. Bir süre sonra Deoband'a giderek Daru'l-'Ulum Deoband'ın kuruluşu için mücadele verdi ve faaliyetlerini orada

---

¹⁴ Mufti Sa'id Ahmed Palanpuri , "Hujjat al Islam Molana Muhammad Qasim Nanawtawi", <https://mahajjah.com/biography-of-hujjat-al-islam-moulana-muhammad-qasim-nanotw>, (Erişim Tarihi: 02/05/2022)

¹⁵ Sefder, *Bani Darul Ulum Diyoband*, s. 12.

¹⁶ M. Asad Thanvi, *Mevlana Muhammad Kasim Nanautavi ki Dini wa Ilmi Khidmat Ka Tehqeeqi Mutala*, Basılmamış Doktora Tezi, University of Karachi, 2005, s. 33-35.

sürdürmeye devam etti.¹⁷ Nanautavi, 15 Nisan 1880'de 47 yaşında vefat etti. Mezarı Kabristan-ı Kasimi olarak bilinir; bu kabristanda çok sayıda Deobandi âlimi ve öğrencisinin mezarı mevcuttur.¹⁸

2. Muhammed Kasım Nanautavi'nin Eserleri

Hindistan'da on yedinci yüzyıldan itibaren kimi Müslüman alimler Batı eğitiminin de etkisiyle dini meselelere ilişkin geleneksel anlatıların veya rivayetlerin doğru olup olmadığını sorgulamaya başladılar. Halkı temel kaynaklardan hareketle doğru, mantıklı ve güvenilir bilgiyle buluşturmak için mücadele edenler oldu. Şah Veliyullah Dehlevi (ö.1762) bunlardan biridir. Dini ilkelerin ardındaki hikmetleri sunduğu ünlü kitabı Hücetullahi el-Baliga'yı yazmasının nedeni bu kaygısıdır.¹⁹ Nanautavi de insanların zihniyetindeki değişimi gördü; insanlar artık sadece rivayetle yetinmiyor, her Bir hükmün ardındaki hikmeti ve sırrı bilmek istiyorlardı. Bu nedenle Nanautavi, kaleme aldığı kitaplarında anlatıdan çok mantıksal akıl yürütmeye de yer vermeye çalıştı.

Şah Veliyullah'tan sonra bu yönde hizmet veren Kasım Nanautavi olmuştur. Nanautavi'nin hizmetleri Şah Veliullah'ın hizmetlerinden üç açıdan farklıdır. Şah Veliyullah inançla ilgili konuları ayrı ayrı çok tartışmazken, Kasım Nanautavi onu yagasını ve ilkelerini açıklayan ayrı bir konu olarak tartıştı. Şah Veliyullah, genel olarak din yasalarının arkasındaki hikmeti her bir eylemde değil, büyük ölçüde hadislerde belirtilen belirli eylemlerle ilgili olarak açıklarken, Nanautavi pek çok eylemin arkasındaki hikmeti açıklamaya çalıştı.²⁰

---

¹⁷ Thanvi, *Mevlana Muhammad Kasim Nanautavi ki Dini wa Ilmi Khidmat Ka Tehqeeqi Mutala*, s. 37-40.

¹⁸ Munazir Ehsan Gilani, *Swaneh e Qasimi*, Darul Ulum Deoband, c.3, s.138-150, <https://archive.org/details/Maktaba-Maulana-Qasim-Nanotvi-ra/Swaneh-Qasmi-Vol-03/mode/2up>, (e.t. 06.06.2023)

¹⁹ Sefder, *Bani Darul Ulum Diyoband*, s. 8-15.

²⁰ Palanpuri, a.g.m.

Nanautavi'nin entelektüel çıktılarının çok azı kendi yaşamı boyunca yayınlandı. Yazılarının çoğu mektuplarıyla veya münazaralarda verdiği cevapların öğrencileri tarafından kayıt altına alınıp sonradan derlenmesiyle günümüze ulaştı. Eserlerinin başlıkları, Nanautavî'nin kendisi tarafından değil genellikle onu hayatının son dönemlerinde ve özellikle vefatından sonra, çalışmalarının çoğunu yayınlayan takipçileri tarafından verildi.

Eserler Arapça, Farsça ve Urduca dillinde yazılmıştır. Yazıları, felsefe ve teolojide büyük değere sahip kabul edilir. Hindu ve Hristiyan misyonerlerle dini diyalektik ve polemiklere girdi. Reddiye türü eserlerinin yanı sıra Kelam, Din Felsefesi, İslam Hukuku gibi farklı alanlarında da eserler yazmıştır. Muhammed Kasım Nanautavi'nin birçok edebi eseri bulunmaktadır. Müslüman âlimler tarafından eserlerinin yüksek akademik kaliteye sahip olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Eserlerini inceleyen bazı eleştirmenler, onun modern dini felsefe alanında Asya kıtasında öncü isim olduğu kanaatine sahip olmuşlardır. Nanautavi'nin kullandığı dil, felsefi ve mantıksal terimlerle doludur, bu nedenle belli bir imi birikimi olmayanlar tarafından anlaşılması zordur. Kur'anı merkeze alan Nanautavi, görüşlerini temellendirmek için felsefi, teolojik ve rasyonel yöntemlere de başvurur.²¹

2.1. Reddiye Türü Eserleri

Kâsım Nanautavi farklı konularda kitaplar yazmıştır ve bu kitapların çoğu farklı gruplara karşı reddiye mahiyetinde olup, bunlardan bir kısmı Nanautavi hayattayken, bir kısmı ise vefatından

---

<https://mahajjah.com/biography-of-hujjat-al-islam-moulana-muhammad-qasim-nanotw>, (Erişim Tarihi: 02/05/2022)

²¹ <http://www.islamicthought.edu.in/> (e.t 20. 07.2023)

sonra talebeleri tarafından yayınlanmıştır. Burada Hindu ve Hristiyanlara karşı yazılan kitaplardan kısaca bahsedeceğiz.

Huccetü'l-İslâm: İslam'ın diğer dinlere göre üstünlüğünü ve değerini açıklamak amacıyla yazılmış olan bir kitaptır ve İslam'ın üstünlüğü ele alınmaktadır. Kitapta, Birinci Çandpur Münazarası'nda tartışılan konular ele alınmıştır. Hristiyanlıkla ilgili konulara ağırlık verilmiş olmasına rağmen, Hinduizmle ilgili konular da dahil olmak üzere çeşitli konulara değinilmektedir.

İntisâru'l-İslâm: Kâsım Nanautavi'nin Rurki'deki münazara için gittiği Nanaouta'dan döndüğünde, Dayananda'nın on farklı itirazına verdiği cevapları içeren bir reddiyedir. Kitabı, Fahru'l-Hasan el-Gangohi adlı öğrencisi, bu cevapları derleyerek "İntisâru'l-İslâm" adıyla yayımlamıştır.

Kible-i Numâ: "Müslümanların namaz sırasında Kâbe'ye yönelmesi konusundaki Dayananda'nın itirazına Nanautavi'nin verdiği ayrıntılı cevapları içeren bir kitaptır. Kâbe'ye yönelişin putperestlikle eş tutulmasına karşı çıkmaktadır.

Cevab-i Turki bi-Turki: Arya Samaj Hareketi'nin dergisi olan "Arya Samajar"da yayınlanan İslam eleştirilerine karşı yazılan bir reddiyedir.

Mubahisah Şahcahanpur: Bu Urduca yazılmış bir kitaptır. Nanautavi'nin Hristiyanlık ve Hinduizme karşı argümanlar dile getirdiği ve İslam için bir savunuculuk geliştirdiği, birbirini izleyen yıllarda Müslümanlar, Hindular ve Hristiyanlar arasında yapılan üçlü tartışmalarını

anlattığı bir eserdir. Bu, h. 1295 'te Şah Cahanpur'da gerçekleşen ikinci tartışmadır. Mevlana Fāhru'l-Hasan el-Gangohi ve Şeyh el-Hind tarafından derlenmiştir.²²

2.2. Diğer Konularda Önemli Çalışmaları

Takrir Dīlpazir: Nanautavi'nin İslam'ın gerçeklerinin kendi kendini yansıtır ve rasyonellik yoluyla doğrulanabileceğini öne sürdüğü rasyonel teoloji konusundaki başlıca eseridir. Bu eser Urduca dilinde yazılmıştır

Tuhfah Lahmiyah: Bu, et tüketiminin insanın doğal eğilimi olduğunu açıklayan Urduca bir kitaptır. Bu, Nanautavi ve yakın arkadaşlarından biri tarafından ortaklaşa yazılmıştır.

Tasfiyat el-‘Akaid: Seyyid Aḥmad Khan'a yanıtı ve onun modernist teolojik ve hukuki konumlarının reddi; muhtemelen Güney Asya'da yazılmış ilk anti-modernist çalışmalardan biridir.

Ab-ı Hayat: Bu kitap İslami metinler arasında en etkileyici eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Urdu dilinde Hz. Muhammed'in hayatı konusunda yazılmıştır.

Hadiyyat-el-Şi‘a: Sünni pozisyonlara karşı Şii polemiklerine ayrıntılı bir yanıttır. Bu çalışma, Şii ve Sünni konuları hakkında kapsamlı bir bilgi gösterir ve bu alanda önemli bir çalışma olarak durur.

Ecvibeh Erba'ın: Nanautavi'nin Şiilere yanıt veren bir başka eseri de El-Ecvibeh el-Erba'ın'dır. Şia tarafından sorulan kırk soruya cevap verilen bu kitap Urdu dilinde yazılmış ve iki

---

²² Chundunnummal, *Bir Hindu Akımı Olan Arya Samaj İle Müslüman Arasındaki Dini Diyalog Ve Tartışmalar*, s. 142-144.

cilttir. İlk cilt Mevlana Kasım Nanautavi ve Mevlana 'Ebdullah Anbitavi tarafından ortaklaşa yazılmıştır. İkinci cilt yalnızca Mevlana Kasım Nanautavi tarafından yazılmıştır.

Haşiyah el Buhari: Bu eser Mevlana Ahmed 'Ali Saharanpuri tarafından Arapça olarak yazılmıştır. Genellikle Sahih-i Buhari'nin tüm nüshalarında bulunan Sahih-i Buhari'nin dipnotları yer almaktadır. Son beş bölüm Kasım Nanautavi tarafından yazılmıştır.

Barahin-i Kasimiyah: Bu Kitap Urdu dilinde yazılmıştır. Din ve inançla ilgili çeşitli konuları tartışmaktadır. Kasım Nanautavi ve öğrencisi Mevlana Abdul Ali tarafından ortaklaşa yazılmıştır.

Tahdhir al Nas min Inkar Athar Ibn 'Abbas: Bu kitapta Abdullah ibn 'Abbas yedi dünya olduğunu ve her yeryüzüne Peygamberler gönderildiğini belirtir. Bu kitap, bu raporun ayrıntılı bir tartışmasıdır. Ayrıca Nübüvet'ın kesinliği hakkında ayrıntılı bir tartışma da yer almaktadır. Bu kitap Mevlana Kasım Nanautavi'nin döneminde son derece popüler olmuş ve geniş çapta kabul görmüştür.

Cavabat Ma'dhurat al 'Aşar: Bu eser Mevlana 'Abdul 'Aziz tarafından Tahdhir al Nas min Inkari Athar Ibn 'Abbas kitabına yapılan on itirazdan ve ona Mevlana Kasım Nanautavi tarafından verilen cevaplardan oluşmaktadır. Bu itirazlar çürütmek için değil, bilgi arayışı sebebiyle dile getirilmiştir, öyle ki Mevlana Abdul Aziz cevaplarını duyduktan sonra Mevlana Nanautavi'nin görüşlerini tasvip etmiştir.

Nanautavi ayrıca hadis, Kuran ayetlerinin tefsiri, teravih namazlarının geçerliliği ve abdest meseleleri gibi fıkıh meseleleri ve hatta Balkanlar'daki Türk-Rus savaşı hakkında da bazı yazılar kaleme almıştır.²³

3. Dini Sahadaki Faaliyetleri

3.1. Dar-ul- Ulum Deoband'ın Kuruluşundaki Rolü

1857 yılında İngilizlerin tüm ülkeyi ele geçirmesi ve Babür hanedanının sonunun gelmesiyle birlikte İslam ve Müslümanlar hedef haline gelmiş ve türlü zorluklar çekmiştir. Babür hanedanının yönetimi sırasında din hizmeti veren ulema, baştaki idarecilerin tutumu ve Müslüman oluşu nedeniyle genelde çok bir sorunla karşılaşmadan rahat yaşadılar. Bununla birlikte, İngilizler yönetimi devir aldıktan sonra, dini tedrisat yapan ulema için hükümetten ücret veya mali yardım şeklinde herhangi bir yardım olmamıştır. Yoksulluk ve yoksullaşma arttı ve ulema artık kendi geçimleriyle meşgul olurken, İslam'ın görkeminin izleri yavaş yavaş azalmaya başladı.

Bu durum karşısında bazı Hintli Müslüman alimler bir araya gelerek veya yazılar yazarak mevcut sorunları nasıl aşabileceklerini tartıştılar. Kur'an-ı Kerim'de geçen *Uğrumuzda cihad edip gerekli gayreti gösterenleri biz, elbette bize varan yollarımıza eriştireceğiz*.²⁴ bu ayet, din ve İslam'ı korumanın geçerli yolunun artık kamu fonlarıyla dini kurumlar kurmak olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Bu, şu ana kadar kendi şahsi sıfatlarıyla din hizmeti veren ulemaların artık bir araya gelip topluca çalışacakları anlamına geliyordu. Bunun faydalarından biri de, tesis edilecek kurumun temel ihtiyaçlarını karşılaması ve bunun sonucunda geçim kaygısı yaşamadan hizmet

---

²³ Fuad S. Naeem, *Interreligious Debates, Rational Theology, and The Ulama in the Public Sphere: Muhammad Qasim Nanautvi and The Making of Modern Islam in South Asia*, Basılmamış Doktora Tezi, Wahington D.C. 2015, s. 58-60.

²⁴ Ankebut Suresi, 69.

verebilmeleri olacaktır. Bunun bir başka faydası da, herhangi bir âlim, zarurettten veya başka bir nedenle sorumluluklarından vazgeçerse, yerine bir başkasının geçmesidir. Yani bahçıvan değişse bile bahçe sulanmaya devam edecekti. “Kamu fonları” geneldir ve belirli bir kişiden kaynaklanmaz ve bu nedenle çalışma, genel halkın fonlarına dayanılarak devam edecektir; hükümetin, zenginlerin ya da yetkili kişilerin servetine ya da bağışlarına bağlı olmayacaklardı; bu da, seçilmiş birkaç kişinin kuruma yardım etmeyi reddetmesi halinde kurumun zarar görmeyeceği anlamına geliyordu; çünkü onların uğradığı zarar başkası tarafından karşılanacaktı. Ayrıca kuruma yardımcı olacak belli bir zümre veya kişi değil genel halktır. O yüzden hiçbir şekilde bu İslami kurumu etkilemeye çalışmayacaktır. Fonlar belirli bir kişiden alınırsa, kurumun yaşamı ve ölümü o kişiye bağlı olur. Belirli bir bireyin fonlarına güvenmenin bir diğer zararlı yönü, kurumun politikasını ve eğitim öğretim usulünü etkileme potansiyeline sahip olmasıdır.²⁵

Bu tür düşünceleri dillendiren Ulema, Hindistan'da on dokuzuncu yüzyıldan itibaren bazı enstitüler açmaya başladı, bunların bazıları başarılı oldu bazıları ise çeşitli nedenlerden dolayı akamete uğradı. Kasım Nanautavi, nüfuzunu çeşitli enstitülerin binasını kurmak için kullandı ve kısa ömründe dört tane inşa etmeyi başardı. Bunların isimleri şöyledir:

Daru'l-'Ulûm Deoband (1866), Medrese Kasımiyye Şahi Muradabad (1879), Medrese Manba' al 'Ulum Galavati, Medrese Cami Mescidi Amravah

Kasım Nanautavi'nin ikinci memleketi Deoband olduğu için Daru'l-'Ulûm Deoband'ın süpervizörü oldu. Mevlana Haji Abid Husain (Darul Ulûm Deoband'ın ilk müdürü), Mevlana Rafi' al Din (Darul Ulûm Deoband'ın ikinci müdürü) gibi Deoband'ın tüm ünlü isimlerinin Kasım Nanautavi ile yakın bir ilişkisi vardı. Darul Ulûm'un tüm ihtiyaç ve gereksinimlerini büyük bir

---

²⁵ Thanvi, a.g.e., s. 175-181.

özveriyle sahiplendiler. Nanautavi'nin kurduğu diğer Enstitüler aynı ilgiliyi, desteği görmediler ve sonuç olarak Daru'l-'Ulûm Deoband ile aynı seviyeye gelemediler.²⁶

Muhammad Kasım Nanautavi İspanya'da İslam yönetiminin çökmesiyle birlikte İslam kimliğinin de yitirilmesinin nedenini inceledi. Bu durumdan hareketle, ülke genelinde sağlam bir İslami medrese ağıyla topluma en iyi şekilde hizmet verilebileceğini ve Müslümanlar arasındaki iman ruhunu canlı tutmanın en iyi yolunun bu olduğunu fark etti. Mayıs 1866'da küçük bir kasaba olan Deoband'da (Saharanpur İlçesi) bu şansı yakaladı ve Nanautavi tarafından bir İslâmî İlimler merkezi kuruldu. Öğretime Çatta Camii'nde bir öğretmen olan Mullah Mahmud ve bir öğrenci olan Mahmud Hasan ile başladı.²⁷

Bu medrese, Hindistan altkıtasındaki Müslümanların sosyal, siyasi, ekonomik ve dini koşullarında değişim ve gelişim sağlamayı amaçlamıştır. İslam'ı tanıtmaya ve yayma niyeti, Allah tarafından kabul edilmiştir ve bu küçük enstitünün ünü, birkaç yıl içinde dünyaya yayılmıştır. Ekipman ve altyapı eksikliğine rağmen, medrese, Hindistan altkıtasında İslami bilginin yayılması için en büyük merkez olmak ile nasiplenmiştir. Kısa bir süre içinde, İslami konuları öğrenmek isteyen öğrenciler; Hindistan altkıtasından, Afganistan, İran, Buhara, Semerkand, Burma, Endonezya, Malezya ve Afrika kıtasının uzak bölgelerinden buraya gelmeye başladılar ve kısa bir sürede etki alanı arttı.²⁸

Kasım Nanautavi ve arkadaşları iyi biliyorlardı ki milletler ancak bilgi sayesinde hak ettikleri konuma ulaşabilirler. Bu nedenle, o dönemin hükümetine bağlı olmadan, halkın katkıları ve

---

²⁶ Thanvi, a.g.e., s. 175-181.

²⁷ Darul Uloom Deoband, <https://darululoom-deoband.com/en> (e.t. 02.11.2022)

²⁸ M. Azam Qasmi, *Molana Mohd. Qasim Nanautvi's Contribution to Islamic Thought With Special Reference to Al-Kalam*, Basılmamış Doktora Tezi, Aligarh Muslim University/ India, 1988. s. 80-100

işbirliğiyle Daru'l-'Ulûm Deoband'ı kurdular. Nanautavi tarafından Daru'l-'Ulûm ve diğer dini medreseler için benimsenen prensiplerden başında işlerin yolunda gitmesi ve başarıya ulaşmak için samimi davranmak, Allah'a güvenmek, sabırlı olmak ve halkın yardımlarıyla yönetilmesini sağlamaktır.²⁹

3.2. Kasım Nanautavi'nin Müslümanları Bilinçlendirme Çabaları ve Münazaraları

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Hindistan'ın İngilizler tarafından ele geçirilmesi Hindistan'daki Müslümanlar için zorlu bir dönemi başlattı. Babür İmparatorluğu'nun egemenliği sona erdi ve Müslümanlar artık hem iç hem de dış birçok tehditle karşı karşıya kaldılar. İngilizler Hindistan'daki tüm dinlere, özellikle İslam dinine saldırmaya başladığında, onlarla mücadele eden isimlerden biri de Kasım Nanautavi Mevlana oldu. O özverili ve özgürlükçü mücadelesi nedeniyle sadece Müslümanların değil Hinduların da minnettarlığını kazandı. Chandapur panayırında (Şah Cihanpur bölgesinde) Hindular, Kasım Nanautavi'yi övdüler. Onlar da Kasım Nanautavi'nin zekâsını, cesaretini ve tartışma yeteneğini kabul ettiler. İngilizlerin oluşturduğu tehditler, Hindistan'da yaşayan tüm halkı etkilediği için uzaktan gelenler onun etrafında toplanmaya başladılar.³⁰

Müslümanlara dinî eğitim alanında öncülük eden Diyobend Daru'l-'Ulûm Medresesi'nin kurulmasında önemli katkıda bulunan Kâsım Nanautavi, ilmî faaliyetlerin yanı sıra sosyal ve siyasî konularda da faaliyet göstermiştir. O, İngilizler Hindistan'ı henüz yeni işgal ettiğinde, onlara karşı diğer âlimlerle birlikte çeşitli mücadelelerde bulunmuştur. Bu arada İngiliz hükümeti, bazı bölgelerde yenilgiye uğramaları nedeniyle, insanları İngilizlere karşı kışkırtma suçlamasıyla

---

²⁹ Thanvi, a.g.e., s. 77-80.

³⁰ Gilani, *Swaneħ e Qasimi*, c.2, s. 129-150.

Müslüman âlimler hakkında yakalama ve ölüm kararı çıkarmıştır. Bu nedenle bir dönem farklı yerlerde gizli bir hayat sürdüren Kasım Nanautavi, hükümetin genel af çıkarmasıyla kendi köyü olan Nanauta'ya dönmüştür.

İngilizler Müslümanlar ve Hindular arasına birlik oluşmaması için türlü planlar kurdular. Her bir dini grubu ötekine karşı kışkırtmak için dini, siyasi ve kültürel sahada ayrılıkçı söylemler üretmeye çalıştılar. Çeşitli vaatlerle bazı grupları yanlarına çekerek emellerini onlar üzerinden gerçekleştirmeye çabaladılar. Ama ancak Kasım Nanautavi bu tr ayrılıkçı söylemlerle de mücadele etmeye çalıştı. Kasım Nanautavi olayların gerçek doğasını gördü ve Müslümanları İngilizlerin tuzağından kurtarmaya çalıştı. Gelecekteki tüm ulema için İslam'a yönelik her türlü fesat ve tehditle savaşmanın zorunlu olduğunu söylemleriyle ve fiilleriyle ortaya koymaya gayret etti.³¹

Kasım Nanautavi'nin Müslümanları bilinçlendirme konusunda yaptığı en etkili çabalardan biri münazaralarıdır. Şöyle ki İngilizlerin desteğini alan kimi Hristiyan önderler ve Hindu alimler Müslümanların temel değerlerine önelik saldırmaya başladılar. Dini konularda itirazlar getirerek halk şüpheye düşürmeyi amaçladılar. Bunun üzerine iki tarafın dini öndelerdi belli bir yerde dini meselelere halkın huzurunda tartışmaya karar verdiler.

Bunun üzerine, 8 Mayıs 1876 tarihinde, Şahcahanpur'a yakın Chandapur köyünde, yerel zamindar³² Piyare Lal Kabir-Panthi'nin himayesinde, Rev.Knovles'ın yönetiminde ve Şahcahanpur'un koleksiyoncusu Robert George'un desteğiyle “Mela Khudaşanasi” bir fuar düzenlendi. Hristiyan, Hindu ve Müslümanların temsilcileri, ilanlar aracılığıyla davet edildi ve

---

³¹ Gilani, *Swaneh e Qasimi*, c.2, s. 129-150.

³² Zamindar, genellikle Mugal ve Britanya Hindistanı'nda, büyük arazilere sahip olan genellikle soylu bir kişidir. Zamindarlar, vergi toplama yetkisine sahipti. Zamanla, Nawab (Efendi), Mirza (Prens) gibi prens ve kraliyet unvanlarını benimsediler.

kendi dinlerinin doğruluğunu kanıtlamaları için katılım sağlandı. Muhammad Munir el-Nanautavi ve İlahi Bahş Rangin el-Barelvi'nin önerisi üzerine Kasım el-Nanautavi, Mahmud Hasan el-Deobandi, Rahim Allah el-Bicnori ve Fahr al-Hasan al-Gangohi ile birlikte fuara geldi. Kasım Nanautavi'nin yanı sıra Abu 'l-Mansur al-Dihlavi, Mirza Mucid Jullunduri, Ahmad 'Ali al-Dihlavi, Mir Hayder al-Dihlavi, Mevlana Nu'man bin Lukman ve Rangin el-Barelvi de katıldı. Tüm bu alimler, istenen etkiyi yaratarak bu fuar sırasında konuşmalar yaptı. Kasım Nanautavi, teslis ve şirk inancının reddi ve İlahi Birlik (tevhid) konusunda öyle bir konuşma yaptı ki, hem ona karşı olanlar hem de ona destek verenler ikna oldular.³³

1877'de Kasım Nanautavi, Roorke (Hardivar İlçesi) tarafından Pandit Dayananda Sarasvati isimli bir Hindu alimin İslam'a karşı itirazlar ileri sürdüğü bilgisini aldı. Kasım Nanautavi, zayıflığı ve hastalığına rağmen Roorke'ye gitti ve pandit ile halka açık bir toplantıda tartışma yapmayı çok istedi; ancak pandit, buna razı olmadı ve Roorke'den ayrıldı. Ardından, Kasım Nanautavi'nin teşvikiyle, Fahru'l-Hasan el-Gangohi ve Mahmud Hasan el-Deobandi halka açık toplantılarda dersler vererek Dayananda'ya meydan okudu. Kasım Nanautavi, onun bazı itirazlarına halka açık toplantılarda cevaplar verdi ve daha sonra *istikbalu 'l-kiblah* konusunda bir risale yazdı. Ardından Dayananda, Meerut'a ulaştı ve burada da aynı tutumu benimsedi. Müslümanlarının talebi üzerine, Kasım Nanautavi de Meerut'a gitti. Pandit burada da tartışmaya razı olmadı. Bu nedenle, Kasım Nanautavi, Meerut'taki halka açık bir toplantıda güçlü bir konuşma yaparak itirazlarına cevaplar verdi.³⁴

Görüldüğü üzere Nanautavi, diğer dini gruplardan İslam'a ve Müslümanlara gelen tehditlere ve itirazlara karşı uyanık davranmıştır. Gücünün yettiği ölçüde cevaplar vermiş ve Müslüman halkı

---

³³ Gilani, a.g.e., c. 2, s. 500-516.

³⁴ Kasım Nanautavi, *Kible i Numa*, Meclis-i Maariful Kur'an yay.:Deoband, t.y., s. 2-3

bilinçlendirmeye çalışmıştır. Rakiplerinin genellikle yüz yüze tartışmadan uzak durdukları anlaşılmaktadır. Onun bu tür çabaları İslam'ın inançlarına ve ibadetlerine yönelik insanların zihinlerinde oluşan soru işaretlerinin giderilmesine katkı sunmuştur. Hindu ve Hristiyan din adamları ile Nanautavi arasında yaşanan bu dini tartışmalar tezimizin bir sonraki bölümünde etraflıca ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

HİNDULARIN VE HRİSTİYANLARIN MÜSLÜMANLARA YÖNELTİĞİ ELEŞTİRİLERE KASIM NANAUTAVİ’NİN VERDİĞİ CEVAPLAR

Kasım Nanautavi, Hint kıtasında yetiştiği için orada ortaya çıkan dinleri yakından tanımıştır. Hint kökenli dinlerin temel öğretileri ve ritüelleri hakkında belli düzeyde bilgi sahibi olmuştur. Bu yüzden o, Hindu ve Hristiyan kökenli din adamlarının İslami konularla ilgili sorularına ve itirazlarına kendine özgü bir biçimde cevap vermeye çalışmıştır. Nanautavi, öncelikle Hristiyan ve Hindu din adamlarının itirazlarındaki çelişiklere dikkat çeker ve kendi inançları bağlamındaki tutarsızlıklarına işaret eder. Ardından detaylı bir şekilde bu tür itirazları sistematik bir şekilde ve felsefi temellere dayandırarak cevaplar.

Farklı din mensupları arasında yaşanan bu ve benzeri tartışmalar, vuku bulduğu sosyo-kültürel ortamda dikkate alındığında genelde dinler tarihi özelde ise Hindu-Müslüman ilişkileri açısından önemli veriler ihtiva eder. Bu bölümde İslami meselelerle ve Müslümanların durumuyla ilgili Nanautavi'ye yöneltilen ve farklı eserlerinde kayda geçen temel itiraz konularına ve Nantavi'nin bunlara verdiği cevaplara temas edilmiştir. Bu kapsamda Allah tasavvuru, Kur'an'daki nesih konusu, ahiret inancı, Cennet nimetleri, kâinatın yaratılışı, kurtuluş, ruhun mahiyeti, ölülerin defnedilmesi, şeytan, Kâbe'nin konumu, et yemenin meşruiyeti gibi hem inançla alakalı hem de pratik hayatı ilgilendiren konular ele alınmıştır.

Nanautavi'nin kaleme aldığı Urduca kaynaklar incelendiğinde İslam'a ve Müslümanlara yönelik eleştirilerin iki dini kesimden daha çok geldiği görülür. Bunlar Hint bölgesinde daha çok taraftarı bulunan Hindular ile Hristiyanlardır. O yüzden çalışmamızın bu bölümünde daha sistematik bir

veri sunabilmek için önce Hindu önderlerin sonra da Hristiyan bilginlerin yönelttiği eleştirilere yer verilmiştir.

1. Hinduların İtirazları ve Kasım Nanautavi'nin Verdiği Cevaplar

Kasım Nanautavi'nin kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplar farklı eserlerinde kayıtlara geçmiştir. Bu itirazlara verdiği yanıtlardan bazılarının farklı eserlerinde tekrür ettiği görülür. Örneğin nesh konusu hem *Şahcihanpur* hem de *İntisarul islam* adlı eserlerinde yer alır. Anlatılarında ufak farklılıklar olmakla birlikte büyük ölçüde benzer izahların yapıldığı dikkat çeker.

1.1 Allah Tasavvuru ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt

Konumuzla ilgili kaynaklar incelendiğinde Hindu alimlerin İslam'daki Allah tasavvuru ile ilgili genel hatlarıyla şu tür soru ve eleştiriler yönelttikleri görülür: “Müslümanlar, Tanrı'nın her şeye gücü yettiğine inanırlar. O halde Tanrı'nın kendine zarar vermeye de gücü yeter mi? Veya O'nun gerek kendine gerekse başkalarına kötülük yapmasından söz edilebilir mi?”³⁵

Kasım Nanautavi bu soruya iki türlü yanıt verir. İlk olarak Kadir-i Mutlak vasfına sahip olmanın, ilah olmanın şartlarından biri olduğunu ifade eder. Ona göre Allah'ın sınırsız güce sahip olduğu kabul edilir ki buna "Kâdir-i Mutlak" denir. Eğer kudreti sınırlı kabul edilecek olursa o zaman gücü de kayıtlı hale gelir. Mantıkçılar arasında kabul gören bir prensip olarak “her sınırlı varlığın var olması için sınırsız bir güce sahip olan bir varlık bulunması gerekir” önermesinden hareketle Allah'ın gücüne sınır getirilirse Allah'ın üstünde bir Kâdir-i Mutlak (sınırsız güce sahip olan)

---

³⁵ Muhammed Kasım Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, Dârü'l-Ulum yay: Diyobend, t.y., s. 9.

varlık olduğunun düşünülmesi gerekir.³⁶ Oysaki tanrı denen varlık her şeye gücü yetendir. Bu anlamda düşünüldüğünde Allah, gücü sınırlı olan bir varlığı (kendisi dışındaki her bir canlı) öldürme yeteneğine de sahiptir. Aynı zamanda o, başka birini öldüren bir kimsenin de canını alma gücü ve yetkisini de elinde bulundurur. Aksi takdirde, sınırlı bir güce sahip olan bir varlık ilâh olarak kabul edilemez. Çünkü gücü sınırlı olan biri, ezeli ve ebedi olarak tahayyül edilemez. Yani böyle nakıs bir varlık, kendi varlığını baştan ortaya koyamayacağı gibi başkası tarafından da sonlandırılabilme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Bu nedenle, Nanautavi her şeye gücü yeten bir varlığın kendi gücünü ve varlığını noksan kılacak eylemlere girişmesinin mümkün olamayacağını ifade eder. Bu bağlamda o, Hindular tarafından yöneltilen Allah'ın kendisine zarar vermeye gücü yeter mi gibi soruları mantıksız bulur ve bu tür itirazların kedi içinde çelişki içerdiğini ifade eder. Nanautavi böyle bir izah yaparak eleştiride bulunan Pandit'e³⁷ cevap verir.

Nanautavi'nin bu soruya farklı bir açıdan verdiği cevap ise şöyledir: Her eylemin bir etkileyici faili ve etkilenen bir mef'ulu vardır. Eğer hem fail hem de mef'ul, yani etkileyen ve etkilenen ögeler, elverişli kabiliyete veya birtakım sıfatlara sahipse failin mef'ulü etkilemesi ve mef'ulün bu etkiden etkilenmesi mümkün olabilir.³⁸ Ancak, gerekli kabiliyet veya sıfatlar yoksa böyle bir etkileşim düşünülemez. Etkileşimin gerçekleşmesi için her ikisinin de kabiliyetli olması gerekir. Ancak her birinin kendine ait bir varlığı söz konusudur. Fail veya mef'ulden birinin kabiliyetli

---

³⁶ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 10.

³⁷ İtiraz eden Arya samaj'ın kurcusu olan Dayaanad sarasvatiye işaret eder. Sarasvatiye taraftarları pandit şeklinde hitap etmişlerdir. Bunun da sebebi Pandit (Sanskritçe: पण्डित), herhangi bir bilgi alanında uzmanlaşmış bir birey veya Hinduizm'de şaştra (Kutsal Kitaplar) veya şaştra (Silahlar) konusunda bir öğretmendir. Bkz. Moniar Williams, *Sanskrit Dictionary*, Oxford Üniversitesi Press: England, s. 527.

³⁸ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 10.

olması diğ erinin kabiliyetli olmasını zorunlu kılmaz. Bir diğ er ifadeyle failin kabiliyetli olması, mefulün de kabiliyetli olması gerektiğ i anlamına gelmez.³⁹

Nanautavi'nin bu izahını temellendirmek ve anlaşılır kılmak için güneş ve ayna örneğini verir. Onun anlatımına göre güneşin etkisi, yer ve göğ ü aydınlatmada belirleyici bir rol oynar. Aynalar ise güneşin etkisine maruz kalan nesnelerdir. Güneşin etkisi, tam anlamıyla bir etkidir. Aynalar ise güneşten etkilenendir. Aynanın yerine kabiliyeti, bir diğ er ifadeyle yansıtma kapasitesi daha az olan bir etkilenen de düşünülebilir. Örneğ in ayna yerine taş da konulabilir. Ancak hem ayna hem de taş durumunda, etkilenen nesnenin kabiliyetinin eksik olması veya hiç olmaması, güneşin aydınlatması ve etkisi üzerinde herhangi bir azalmaya neden olmaz.⁴⁰ Bu izahı verdikten sonra Nanautavi, güneş gibi Allah'ın da tam bir kabiliyete sahip olduğunu belirtir. Ancak, bazı durumlarda Allah'ın gücü karşısında kısmi etkilenmeler olur. Bu durumlar aynanın varlığına benzer hale gelir. Bazen de Allah'ın kudreti karşısında etkilenen veya bu etkiyi bütünüyle yansıtabilen bir nesne veya bu kapasiteye haiz bir varlık bulunmaz. Bu durumlarda Allah'ın kudretinin zuhur etmemesi failin değ il, mefulün eksikliğinden kaynaklanır.⁴¹ Bu örneğ i verdikten sonra Nanautavi Hindu alimlerin sorularındaki ibarelere döner ve onları da aynı düzlemde ele alır. Hırsızlık, zina, kendini öldürme gibi eylemler, Allah'ın etkisi altında olamazlar çünkü bu eksik/yanlış fiiller, Allah'ın kudretinden değ il; kudretine konu olan şeyin (eylemde bulunan kimsenin) eksikliğinden kaynaklanır. Ayrıca Allah'ın zatına ait bazı sıfatlar vardır ki bunlar değ işmez. O daima vardır, ezeli ve ebedidir. Bu yüzden tanrının zatına hanel getirecek eylemler söz konusu değ ildir. Panditin yönelttiğ i, Tanrının kendine zarar vermesi gibi hususlar tanrı için

---

³⁹ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 10-11.

⁴⁰ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 11.

⁴¹ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 11.

söylenemez. Onun bahsettiği konular Tanrının zatının değişebilen bir yapıda olmasını gerektirir ki bu da İslam'daki Allah tasavvurunu aykırıdır.⁴²

1.2 Nesih Konusu ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt

Hindu din mensuplarının Müslümanlara yönelttiği eleştirilerden biri de nesih konusuyla alakalıdır. Bu konudaki itirazın iki yönden yöneltildiği görülür. Birincisi, bir dinin nesh edilmesiyle alakalıdır. Yani yeni din ve peygamber gönderilerek önceden gelen dinlerin hükmünü geçersiz kılmakla ilgilidir. İkincisi ise bir dinin kendi içinde meydana gelen değişikliklerle ilgilidir. Kur'an'da geçen bir hükmün daha sonra nazil olan bir ayetle değişmesi buna örnek verilir.

Konumuzla ilgili kaynaklara bakıldığında birinci itirazla ilgili yönetilen soru şu şekilde özetlenebilir: “Eğer Yahudiliği ve Hristiyanlığı Allah'ın gönderdiği dinler olarak kabul ediyorsanız o zaman Tanrı onları neden değiştirmiştir? Bu Tanrı'nın önceden gönderdiği dini eksik veya hatalı gönderip, o eksikliği ve hatayı yeni din göndererek kapatmaya çalıştığı anlamına gelmez mi?”⁴³

Nanautavi bu soruya ilk olarak nesh kelimesinin ne anlama geldiğini açıklayarak cevap vermeye çalışmıştır. Onun ifadesine göre nesh Arapça'da 'hüküm değişikliği' anlamına gelir. Nitekim hakimler ilk hükümlerinde bir zarar gördüklerinde hükümlerini değiştirebilirler; ki buna da nesh denilebilir. İlahi hükümler için nesh kelimesi kullanıldığında şüphe ve karışıklık ilgili kavramın tam olarak neyi ifade ettiğinin bilinmemesinden ve kavranamamasından dolayı ortaya çıkar.⁴⁴ Ancak dikkat edilmeli ki nesh kelimesi bir eksikliği delalet etmez; sadece hükmün değişmesi

---

⁴² Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 11.

⁴³ Nanautavi . *Mabahise Şacahan Pur*, Kutuphane i İzaziyye yay.; Deoband, 2017, s. 55.

⁴⁴ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 55.

anlamına gelir. Nanautavi bu meseleyi muhatapları nezdinde daha anlaşılır kılmak için gündelik hayattan bir örnek verir. Örneğin der, hastalığın aşamasına göre uygulanan ilaçların zamanlaması tevinin başında ayarlanır. Daha sonra verilmesi gereken bir ilaç ilk başta hemen verilmemelidir. Zamanı gelince ilk başlanan bırakılmalı ve ikincisine geçilmelidir ki tedaviye cevap alınlabilsin. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere bir ilacın ikincisi ile değiştirilmesi bir hata değildir. Bilakis yeni bir ilaç verme zamanının geldiğine işaret eder. Müellif, toplumların mevcut durumlarına ve ihtiyaçlarına göre yeni bir pergamber ile yeni bir din gönderilmesi de buna benzer⁴⁵ diyerek Hindu düşünürlerin nesh ile ilgili itirazlarını yanıtlamaya çalışır.

Nesh ile ilgili Hindu düşünürlerin bir diğer itirazı da şu şekilde zikredilmektedir. Onlara göre Müslümanlar Allah'ın hükümlerinde neshin olduğuna inanırlar ancak bu durum akıl dışıdır. Çünkü nesh, Allah'ın önce bir şeyi emrettiği, sonra zarar olduğunu görüp bunu değiştirdiği anlamına gelir. Halbuki Allah'ın emirleri insanların emirleriyle aynı değildir. O'nun emirleri sabit ve muhkemdir, neshedilemez veya değiştirilemez.⁴⁶

Hinduların bu itirazına Nanautavi karşı çıkar. Ona göre hükümlerde neshin olması, Allah'ın iradesi ile alakalıdır ve bu akla uygun bir durumdur. Zira Allah, kendi hikmeti doğrultusunda hükümlerinde değişiklik yapabilir. Bazı hükümler zamanla değişebilir veya farklı şartlara göre uygulanabilir hale getirebilir.⁴⁷

Nanautavi'nin düşüncesine göre hükümlerdeki değişiklikler, Allah'ın iradesindeki değişikliklere benzer. Örneğin, Allah'ın belli bir zaman diliminde birini hasta etmesi sonra iyileştirmesi veya öldürmesi söz konusu olabilmektedir. Bu tür insan hayatındaki değişimler Allah'ın iradesiyle

---

⁴⁵ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 56.

⁴⁶ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 14-15.

⁴⁷ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 14-15.

gerçekleşmektedir. Bunun gibi hükümler de zamanla değişebilir ve bu da Allah'ın iradesine bağlıdır. Bu konuda itiraz edenler kendi içinde çelişki halindedirler. Zira bu yönde tenkit yöneltenler ve dolayısıyla hükümlerdeki değişiklikleri makul görmeyenler, Allah'ın iradesinde gerçekleşen değişikliklere, örneğin hasta olan birini iyileştirmesi gibi, itiraz etmezler. Bu kendi içinde tutarsız bir yaklaşımdır. Böyleleri neshte bir sorun olduğunu düşünüyorlarsa Allah'ın iradesindeki değişikliklerde de bir sorun görmeleri gerekir. Böylece müellif, Hindu düşünürlerin Allah'ın iradesindeki değişikliklerde sorun görmeyip nesh konusunda itiraz dile getirmelerini kendi içinde tutarlılık olarak değerlendirir.

Nanautavi'ye göre doktorun hastanın durumuna veya ilacın süresine göre reçeteyi değiştirmesi örneğinde olduğu gibi Allah'ın hükümlerindeki nesih ve değişiklik de benzer şekilde arkasında yatan hikmet ve farklı koşulların ortaya çıkmasından dolayı gerçekleşebilir. Bunda akla aykırı bir durumun söz konusu olmadığını ifade eden Nanautavi, Hinduların itirazlarını mesnetsiz bulur.⁴⁸

1.3 Ahiret İnancı ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt

Nanautavinin eserleri incelendiğinde Hindu alimlerin İslam'a yönelik eleştirilerinden birinin de ahiret inancıyla ve ahirette verilecek ceza ve mükafatla alakalı olduğu görülür. Bu bağlamda özellikle ruhların ölümden sonra ceza ve mukafat için ahiret gününe kadar beklemeleri inancına (berzah) ve Allah'ın ahirette dilediği kimseler için günahkarları affetme yetkisini elinde bulundurmasına itiraz edilir. Bu iki konuda yöneltilen soruların ana itiraz noktası bu inançların Allah'ın adaletine aykırı olduğu iddiasına dayanır. Esasında Hinduların buna itirazlarının temel sebebi başlıca akideleri olan karma ve tenasüh öğretisiyle uyuşmamasından kaynaklanır. Çünkü onlara göre herkes yaptığı eylemden sorumludur ve onun iyi veya kötü karşılığını muhakkak

---

⁴⁸ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 15.

alacaktır. Herhangi bir dış müdahale bunu ötelemeyecek, azaltmayacak veya değiştirmeyecektir.⁴⁹ Hindu bakış açısına göre ceza ve mükâfat açısından karma ve bunun neticesinde ortaya çıkan yeniden bedenlenme daha adil ve makul bir inanç sistemidir. Nanautavi bu meseleye dair görüşlerini izah ederken zaman zaman Hinduların kutsal kitaplarından da fikrini destekleyecek örnekler verir.

İlgili metinlerde ahiret tasavvuruyla ilgili ilk soru şu minvalde sorulmuştur. Kıyamet gününe kadar kabirde bekleyen insan, İslam inancına göre hesaba çekildikten sonra sevaba veya azaba maruz kalır. Oysa ki bu inanç batıldır ve haksızlıklara sebebiyet verir. Çünkü ölen kişinin adalet açısından hesaplaşmadan önce kabirde hapsedilmesi adil değildir. Doğru olan ise insanın ölümünden sonra hemen reenkarnasyon yoluyla daha yüksek veya daha aşağı varlık formlarında yeniden bedenlenerek mükâfatlandırılması ya da cezalandırılmasıdır.⁵⁰

Hinduların bu yöndeki itirazına müellif, kendi içine düştükleri tutarsızlıklarına işaret ederek yanıt vermeye çalışır. Der ki, eğer kabirdeki zamanlama adalete aykırıysa, ölüm ve reenkarnasyondan önce dünya hayatında geçirilen süre için de aynı durum söz konusudur. Çünkü ölüme kadar itaat etmek veya günah işlemek için de bir zaman dilimi bulunmaktadır. Yani Hindu inancına göre de bir kişi iyi bir amel işlediği veya kötü bir eylem gerçekleştirdiği zaman hak ettiği iyiliğin veya kötülüğün karşılığını hemen o anda elde etmez, bunun tam karşılığını görebilmesi ölümü beklemesi gerekir. Karma ve tenasüh öldükten sonra gerçekleşir. O halde Nanautavi'nin ifadesine göre bu durumda da bir adaletsizlik ortaya çıkmaktadır. Çünkü karşılıklarını alabilmek için hayatlarının sonuna kadar beklemeleri gerekmektedir. Bu düşünceleri dile getirdikten sonra

---

⁴⁹ Karma ve samsara öğretisine dair geniş bilgi için bkz. Ali İhsan Yitik, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi*, Ruh ve Madde Yayınları: İstanbul, 1996.

⁵⁰ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 43-44.

müellif, Hindu âlimlerini tenkit eder ve aynı soruyu kendi inançlar için de sormaları gerektiğini söyler.⁵¹

Müslümanlar İslam'daki sevap ve ceza yöntemlerinin akla uygun ve adil olduğuna inanırlar. Dini bağlamda iyilerin Cennet'e, kötülerin ise Cehenneme gitmesi ödül ve azap olarak değerlendirilir.

Yaratıcı olarak Allah, kulları üzerinde hak sahibidir. Günah işleyen kişi, bir başkasının ve yaratıcısının (Allah'ın) hakkını ihlal etmiştir. Günahkâr bir kimsenin kabirde beklemesi ve ölümünün ardından hemen cehenneme girmemesi, onun adına bir haksızlık veya adaletsizlik değildir. Zira bu durumda kişinin elinden kaçırdığı bir hakkı yoktur. Tanrı iradesi gereği böyle murat etmiştir. Burada söz konusu Allah'ın emridir. Allah'ın bir şeyi yerine getirmeyi emrettiğinde, kişinin bu emri yerine getirmesi ve ona iman etmesi gerekir. Dolayısıyla eğer kişi bunu yaparsa kendini cezadan kurtarmış olur. Eğer yapmazsa bunun cezasını hak etmiş olur. Allah o kişiye affedip mükâfatlandırmak zorunda değildir. Ancak kerem sahibi olarak affedecek olursa da kişiye merhamette bulunmuş olur. Sonuç olarak, Allah yaratıcıdır. Her şeyin hakkı ona aittir. Her şeyin sahibi odur. Dolayısıyla gerek cezanın gerekse mükâfatın gecikmesi zulüm olarak değerlendirilemez.⁵²

İslam'daki ahiret hayatına dair Hinduların yönelttiği bir diğer eleştiri de şudur: Müslümanların inancına göre Allah, tövbe eden günahkârları affdebilmektedir. Ancak bu adaletli ve adil bir durum değildir, çünkü itaatkârın mükâfatlandırıldığı gibi günahkârın da cezalandırılması gerekir. Hindu inancına göre ise reenkarnasyon yoluyla günahkâr, günahlarından dolayı ceza çeker ve yine aynı öğretiyi gereği itaatkâr da mükâfatlandırılır.

---

⁵¹ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 44

⁵² Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 45

Nanautavi bu tarz bir eleştiriye Hinduların kendi kutsal kitaplarından bazı örnkeler vererek karşı çıkar. Örneğin, Atharva Veda'da "*Tanrı'nın zikredilmesiyle günahlar affolunur*"⁵³ şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Benzer şekilde, "*Kim bir günah işlerse daha sonra buna pişman olursa ve bu günahını silecek bir iyiliği hemen yaparsa günahı affolunur*"⁵⁴ şeklinde bir ifade de yer almaktadır. Nanautavi buradan hareketle Hindu metinlerinde de zaman zaman kişinin günahlarının bir üstün güç tarafından silinebileceğinin ve bazı kefaret uygulamalarıyla affedilebileceğinin belirtildiğini ortaya koyar. O yüzden kendi metinlerinde de benzer bir durum varken Allah'ın affediciliğini sorgulamalarını bir çelişki olarak değerlendirir. Devamında tövbe etmenin de bir zikir şekli ve bir pişmanlık hissi olduğunu belirtir. O yüzden bireyin çabasına göre Allah'ın tasarrufta bulunmasının herhangi bir haksızlığa sebebiyet vermediğini, anlaşılır bir durum olduğunu belirtir.⁵⁵

Nanautavi bu hususu Allah'ın hak sahibi oluşu üzerinden de izah etmeye çalışır. Buna göre bir kişinin başkasının hakkını engellemesi veya bir yöneticinin başkasının hakkını gasp etmesi zulümdür. Oysa ki Allah'ın kendi kullarını affetmesi kendi hakkıdır, bir başkasına ait bir hak değildir. Bu, bir zulüm değil, tam tersine Allah'ın kullarına yaptığı bir iyiliktir. Ancak Allah bu iyiliği sadece buna uygun olanlara yöneliktir; yani iradeleriyle, niyetleriyle, eylem ve davranışlarıyla bir çaba ortaya koyanlara verir. Kâfirler buna uygun hareket etmedikleri için bu iyiliğe erişemezler. Çünkü bu iyilik, sadece tövbeyle gerçekleşmez, aynı zamanda iman da olması gerekir.⁵⁶

---

⁵³ The Hymns of the Atharva-veda, Atlantic Publishers & Distributors, New Delhi, 1916, s. 165.

⁵⁴ Pratap Chandra Roy, *The Mahabharata of Krishna-Dwaipayana Vyasa Translated Into English*, Munshiram Manoharlal yay:New Delhi, 1972, s. 455.

⁵⁵ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 32.

⁵⁶ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 33.

1.4 Cennet Nimetleri ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt

Nanautavi'nin eserlerine bakıldığında Hinduların bir eleştirisinin de müminlere cennete bahşedileceği bildirilen nimetlere ilişkin olduğu görülür. Burada iki hususa itiraz edilmiştir. Birincisi cennet mükâfatlarından birisi olarak hurilere diğeri ise dünyada haram olan içkinin cennette helal oluşuna dairdir. Nanautavi'nin birinci meseledeki itirazı kadının ve erkeğin fitratına ve yaratılış özelliklerine işaret ederek cevaplamaya çalıştığı görülür. İçki konusundaki eleştirilerine ise hem Hinduların kendi kutsal kitaplarından örnek vererek hem de içkinin sarhoş edici vasfının cennette olmayışına değinerek cevap vermektedir.

İntisârü'l-İslâm adlı eserde hurilere ilişkin bahsi geçen itirazın gerekçesi şöyle sunulur: Müslümanlar, bir oruçlu kişiye iftar vermenin sevabı olarak cennet'te yetmiş huri alınacağını belirtirler. Ancak, burada bir mantıksızlık vardır. Çünkü bu ifade doğru kabul edilecek olursa iftar veren bir kadın olduğunda durum nasıl olacaktır? Böyle bir kadın da erkek gibi Cennet'te yetmiş koca mı elde etmiş olacaktır, ona da yetmiş erkek mi verilecektir?⁵⁷

Nanautavi'nin verdiği cevaba göre bu ve benzeri soruları yönelten Hindular kulaktan duyma bilgilere göre hareket etmektedirler. İslam'ın temel kaynaklarından ve esaslarından habersizdirler. Etrafındaki kimi Müslümanlardan anladıkları veya işittikleri eksik bilgilerle itirazlarını dile getirmektedirler. Bu biraz da onların bilhassa toplum üzerinde dini otoritesini ve saygınlığını sürdürmek isteyen din adamlarının İslami değerlere yönelik ön kabullerinden veya ön yargılarından da kaynaklanmaktadır.

---

⁵⁷ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 27.

Nitekim Nanautavi'nin ifadesine göre Müslümanların hiçbir kutsal kitabında, bir kişinin iftar vermesiyle cennette yetmiş huri kadın elde edeceği belirtilmez. Müslümanlara göre, erkekler cennette kendi rütbelerine göre çeşitli sayıda hurileri olacaktır. Ancak kadınlar sadece kocalarını bulacaklardır. Müslümanlara göre, bu dünyada bir erkek belli şartlara bağlı olarak birden fazla kadınla evlenebilir, ancak kadınlar birden fazla erkekle evlenemezler. Bu durumun cennette de devam edeceği düşünülür.⁵⁸

Kadınlar, evlatlar için bir yuvadır, mahsuller için bir yer gibidir. Ancak mahsuller birkaç çiftçi arasında bölüştürülebilir, çünkü parçaları birbirine benzer ve eşittir. Öte yandan, bir kadın birden çok erkekle evlilik yapması çeşitli ahlaki ve hukuki sorunlara yol açabilir. Zira kadından doğan çocuklar birkaç babaya bölüştürülemez. Tek bir çocuk olsa bile bölüştürülemez çünkü babanın kimliği belirsiz olabilir. Tek anneden birden fazla çocuk doğarsa, babalarının kimliğini belirlemek için tartışmalar ortaya çıkabilir ve bu da kargaşaya neden olabilir. Ayrıca, her kocanın ihtiyacını giderme hakkı olduğundan, bu durum da sorunlara yol açabilir.⁵⁹

İhtiyaçlarını aynı anda gidermek isteyen tüm eşler arasında oluşabilecek çatışma riski nedeniyle bir kadının birden fazla kocası olması durumu rahat ve mutlu bir evlilik yaşamına engel olabilir. İslam'da, cennetin nimet dolu bir yer olduğu bilinirken orada kadın ve erkek arasında eşit haklar vardır. Orada herkes cinsine, meşrebine vb. özelliklerine göre değil, ameline ve samimiyetine göre mükafatlandırılacaktır. Ancak evlilik konusunda erkeğe, dünya düzeninin devamı ve kadının korunması adına kadından farklı bir ruhsat tanınmıştır.⁶⁰

---

⁵⁸ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 27.

⁵⁹ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 28.

⁶⁰ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 29-30.

İntisârü'l-İslâm adlı eserde içki konusuna ilişkin bahsi geçen itirazın gerekçesi ise şöyle sunulur: Müslümanlar içkinin dünyada haram kılındığını, ancak cennette bu yasağın kalktığını ve cennete girecekler için uzun içki nehirlerin bulunduğunu söylerler. Bu durumda garip olan şu ki dünyada haram olan bir şey cennette helal kılınmıştır. Bu oldukça çelişkilidir. Ancak eğer cennette gerçekten içki nehirleri varsa, bunların kaynağı nerede bulunuyor ve uzunluğu ne kadar? Ayrıca bu nehirler eğer akıyorlarsa, çıktıkları kaynaklarından nereye kadar akıyorlardır? Eğer durgunlarsa, tadında ve yapısında bozulma veya değişme olmuyor mudur?⁶¹

Nanautavi, Hinduların bu sorusuna içki konusuyla ilgili kendi inançlarında ve kutsal metinlerinde yer alan bazı verileri dile getirerek cevap vermeye çalışır. Nanautavi şöyle der: Vedalar'da cennette içki havuzu ve içki nehrinin bulunduğuna yönelik ifadeler geçmektedir. O halde bize yaptığımız itirazın aynısı sizin inancınız için de geçerlidir. Aynı şekilde, bize yönelttiğiniz soruları kendinize de yöneltilmenizi talep ediyoruz. Bu nehirlerin uzunluğu ne kadardır? Bunların kaynağı nerededir? gibi soruları biz de size yöneltiyoruz.⁶²

Hinduizm'in kutsal metinleri göz önünde bulundurulduğunda erken dönem Veda metinlerinde soma içkisinden söz edildiği görülür. Çeşitli manevi ve mistik güçler yüklenen bu soma içkisinin üretildiği bitkinin köklerinin cennette olduğu ve oradan dünyaya taşındığı yönünde anlatılar da mevcuttur. Nanautavi bu konuda çok detaya girmez. Ancak meselenin biraz daha anlaşılır olması için soma içkisinin erken dönem Hindular nezdinde nasıl algılandığına temas etmek gerekir. Bu konuda çalışma yapan Kutlutürk'ün şu ifadeleriyle konuya açıklık getirilmesi faydalı olacaktır:

---

⁶¹ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 34-35.

⁶² Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 35.

“Hinduizm'in teşekkül ettiği ilk devirlerde yaygın olan içki türlerinden biri somadır. "Damıtma, özünü çıkarma" manasına gelen soma, Veda metinlerinde büyüsel yönü bulunan bir bitki, bu bitkiden elde edilen içki ve bununla özdeşleştirilen tanrısal varlık olmak üzere çeşitli manalarda kullanılmıştır. Soma'nın ölümsüzlük iksiri (amrita) içerdiği düşünülmüş ve bu yüzden onu tüketen kimsenin sadece fiziksel bir güç değil, aynı zamanda tanrısal bazı yetiler de kazanacağına inanılmıştır. Ayrıca uygun vakitte belli bir miktar tüketildiği takdirde bireye hem duyu organlarına hakim olma gücü vereceği hem de gurur, haset ve bencillik gibi iç düşmanlarından kurtulma fırsat sunacağı yönünde bir düşünce gelişmiştir. Vedalarda soma ile ilgili bu tür inanışların yer almış olması, ona kutsallık atfedilip tanrısal bir varlıkla özdeşleştirilmesini de beraberinde getirmiştir. Nitekim bazı dizelerde somaya, bitkilerin yeşerip büyümesini sağlayan tanrısal bir varlık ve insanlığa ölümsüzlük bahşeden ilahi bir kudret olarak tazim edilmiştir. Dolayısıyla soma tanrısı, ilgili metinlerde zaman zaman soma bitkisinin somutlaştırılmış bir formu olarak karşılık bulmuştur. Kendisine atfedilen önemden dolayı soma, dini ritüeller esnasın da gerekli görülen önemli bir sunu olmuştur.”⁶³

İkincisi Mahabharata'nın birinci bölümünde şu ifade yer alır: Brahminler önceden içki içebiliyordu yani onlara içki helal idi. Ancak Kans⁶⁴ öldürüldükten sonra onun hocası Sakar Devata⁶⁵ içkiyi

---

⁶³ Cemil Kutlutürk, “Hindizm'in Bağımlılığa Bakışı”, *Bedenimizin İşgalcileri Dinlerin Bağımlılığa Bakışı*, ed. Süleyman Turan, Okur Akademi yay.: İstanbul, 2019, s. 169.

⁶⁴ Mathura'nın kralıydı ve yaptığı bazı gayri ahlaki davranışlarından dolayı Krishna tarafından öldürüldü. Onun hikayesi Mahabharata, Bhagavad Purana ve diğer birçok Hindu kutsal kitapta bulunur.

⁶⁵ Nanautavi'nin kullandığı *Sakar Devata* kavramından kastedilen Krişna'dır, çünkü Hindu inancına göre bu kavram tanrının tezahür eden, form alan yönünü ifade eder. Hindu inancına göre tanrının zaman zaman ortaya çıkan form olarak gözüken yönü vardır. Buna sagun sakar denir. Mahabharata'da yüce varlığın gözüken yönü Krişna olduğu için muhtemelen buradaki kasıt Krişna'dır.

Hindu toplumunda yasakladı.⁶⁶ Bu durumda, Hindu olanlar cennete girebilecek mi yoksa giremeyecekler mi? Eğer içki yüzünden cennete giremezlerse, bu nasıl bir dindir? Bir dinin mensupları sadece içki yüzünden cennete giremeyecekler. Eğer içki haram olduğu halde Cennet'e girebileceklerse, bu durum içkinin Cennet'te hala helal kabul edildiğini gösterir. Dolayısıyla biz size şunu soruyoruz: Dünyada bir şey haramken, cennette nasıl helal olabiliyor?⁶⁷

Nanautavi'ye göre eğer nehirlerin varlığına inanmak için boyutları ve kaynaklarının bilinmesi gerekiyorsa dünyada nehirlerin varlığına inanan hiç kimse kalmazdı. Çünkü nehirlerin tam boyutlarını, kaynaklarını, uzunluklarını ve genişliklerini bilmek imkânsızdır. Nehirlerin varlığına inanmak için herhangi bir şarta bağlanma ihtiyacı da yoktur. Cennet'in nehirlerindeki içecekler bozulmaz çünkü bu nehirler ya akar vaziyettedir ya da durgundur. İlk olarak eğer akıyorlarsa, herhangi bir sorun yoktur. Ancak durgunlarsa, Allah'ın gücü ile sıvıların bozulmayacağı söylenebilir.⁶⁸ İkinci olarak cennetteki içki nehirleri, içlerinde bozulabilen bir madde bulunmadığı için bozulmazlar.⁶⁹ Üçüncü olarak içkinin haram olmasının illeti sarhoş edici olmasıdır. İçkideki sarhoş edicilik özelliği ortadan kalkabilmektedir.⁷⁰ Bu özellik gidince sadece lezzetli bir içecek olarak kalır. İçkiyi içen kimse doğal olarak sarhoş olmak için değil, onun lezzetinden yararlanmak için içmektedir. Kur'ân'ı Kerîm cennetteki içkilerde lezzetin bulunduğunu ve yasak olmasına sebep olan sarhoş edicilik özelliğinin bulunmadığını belirtmektedir. Zira Allahu Tealâ şöyle buyuruyor: “*Orada, (içilince) boş söz söyletmeyen, günah işletmeyen dolu bir kadehi elden ele dolaştırırlar.*”⁷¹

---

⁶⁶ Swami Parmeshwaranand, *Encyclopaedic Dictionary of Puranas*, Sarup & Sons yay:New Delhi, 2001, 1, s. 1315.

⁶⁷ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 35.

⁶⁸ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 36.

⁶⁹ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 37.

⁷⁰ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 38.

⁷¹ Tur; 23.

1.5 Ruh ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt

İnsan toplumunun tamamını ilgilendiren ve dinlerde özellikle ölüm sonrası hayatına dair inancının en temel temalardan biri olan ruh konusu Hindular için de önemlidir. Müslümanların bu konudaki inançlarına itirazları vardır. Nitekim onlar Nanautavi'ye ruhla ilgili üç farklı yönden itiraz yöneltmişlerdir. Birinci itiraz Allah'ın, ihtiyaç duyulmadan önce ruhu yaratması konusundadır. İkinci itiraz ise ruhların belli bir sayıda olması ile alakalıdır. Üçüncü itiraz noktası ise ruhların reenkarnasyon yoluyla ceza⁷² veya seza⁷³ görmesiyle alakalıdır. Nanautavi bu itirazlara akli delillerle birlikte Hinduların kendi kitaplarından da örnekler vererek cevap vermiştir.

Hindu âlimler ruhla ilgili itirazlarına ilişkin şunları dile getirmişlerdir. İslam inancına göre ruhların tamamı Allah katında var olmuştur. Allah, o ruhlardan birine emrettiği zaman onu dünyaya gönderir. Oysaki ki Tanrı, ruhları dilediği zaman yaratıp dünyaya gönderme gücüne sahiptir. Bu yüzden onların hepsini bir arada yaratması ve ihtiyaç duyulduğunda onlardan birini dünyaya göndermesi inancı batıldır.⁷⁴

Nanautavi bu mantıkla gidilirse Tanrı'nın hububat ve meyveleri mevsiminde yaratması ve sene boyunca ihtiyaç duyulduğunda kullanılmasına izin vermesi durumuna da benzer bir itirazın yapılması gerektiğini belirtir. Ancak, bu konuda kimsenin itiraz etmediğini sözlerine ekler. O zaman neden Allah'ın ruhu yaratmasına itiraz ediyorsunuz?⁷⁵ şeklinde bir soru ile muhataplarına cevap verir. Ona göre ruhların önceden yaratılmasına gelince insan ve hayvanların bedeni, beden azaları ruhun bir araçlarıdır. Yürümek, konuşmak, duymak, görmek gibi beden işlevleri ise,

---

⁷² Ceza Urducada ödül ve mükâfat anlamında kullanılır.

⁷³ Seza ise Urducada “ceza, azap,” anlamında kullanılır.

⁷⁴ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 15.

⁷⁵ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 15-16.

ruhun gücü sayesinde gerçekleşir. Nitekim insanın istemli eylemlerinin kaynağı, öncelikle ruhun gücüdür. Sonrasında organlar devreye girerek bedenin eylemlerini gerçekleştirirler. Dolayısıyla bu durumda, ruhlar önce var olur. Daha sonra beden ve organların yaratılışı gerçekleşir.⁷⁶

Hindu alimlerin ruhların belli bir sayıda olmasıyla ilgili itirazlarına Nanautavi karşı çıkar. *İntisârü'l-İslâm* adlı eserde okuduğumuza göre Hindu alimler kendi inançlarına göre dört buçuk milyar ruhun bulunduğunu öne sürmüşler ve tenasüh öğretesi gereği bunların iyi veya kötü hallerde yeniden farklı varlık formlarında doğduklarını söylerler. Kasım Nanautavi ise İslam'da ruhların sabit, belli bir sayının bulunduğu gibi bir inanışın olmadığını söyler. Hindu inancındaki ruhlarla ilgili sayıyı da tenkit eder ve bunun makul olmadığını bir misalle açıklar. Bu bağlamda küçük bir köydeki sivrisinek ve kuşların dahi zikredilen ruh sayısından daha fazla olduğunu söyler. Bu sayının, Allah'ın sonsuzluğu karşısında oldukça küçük olduğunu belirtir. Hindu düşünürlerin Tanrının bu hikmetini anlayamadıklarını ifade ederken şöyle bir benzetme yapar. Göl ve nehirlerde yaşayan kurbağalar, okyanusun büyüklüğünü ve kapsamını anlayamazlar. Pandit'in durumu da bu şekildedir.

Üçüncü sorunuza gelince, reenkarnasyon (tenasüh) ile alakalı görüşünüz kabul edilemez. Çünkü bu inanç ceza ve mükâfat ile ilgilidir ve bu tür bir ceza ve mükâfat oldukça anlaşılmazdır. Yeni bedenlerde doğan insanlar neden nimetlerin kendilerine verildiğini ve neden cezalandırıldıklarını bilemezler. Dolayısıyla ceza ve mukafat merkezli ölüm sonrası hayat düşüncesi açısından ceza ve mükâfatın nedenini bilme imkanı olmadığı için karma ve reenkarnasyon öğretisi kabul edilemez.⁷⁷

---

⁷⁶ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 16.

⁷⁷ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 16.

Karma-tenasüh inancı Nanautavi'nin ifadesine göre herhangi bir akli veya nakli delille kanıtlanamaz. Bu konuda nakli bir delil yoktur. Dört Veda kitabında bu inançtan bahsedilmez. Burada şu husus da ifade edilmelidir ki Veda kitaplarında bu inanç ile alakalı bilgi olsaydı bile, Nanautavi'ye göre bunun doğruluğu garanti edilemezdi. Çünkü Vedalarda İslam'ın temel öğretilerine aykırı hususlar vardır. Allah'a karşı saygısızlık içeren ve dinen yasaklanan davranışlar yer almaktadır ki bu durum mevcut Veda metinlerinin Allah'ın kalamı olmadığını gösterir.⁷⁸

Burada Nanautavi'nin Hinduların en erken tarihli Veda metinlerinde samsara öğretisinin açıkça yer almadığına işaret etmesi dikkat çekicidir. Hinduların metinlerine belli ölçüde vakıf olduğunu veya bu konuda yapılan çalışmalardan haberdar olduğunu göstermektedir. Çünkü yapılan çalışmalar göstermektedir ki Hinduizm açısından böylesine temel bir doktrin ilk olarak Upanişad metinlerinde işlenmiştir. Upanişadlar ise Vedalardan sonra derlenmiş metinlerdir.⁷⁹

Reenkarnasyon inancının aklî delili de bulunmamaktadır. Hinduların inancına göre insanın kurtuluşu için iyi işler yapması ve kötülüklerden kaçınması gerektiği için önceki eylemlerinin bilinmesi gerekir. Ancak ceza ve mükâfatın reenkarnasyon yoluyla verilmesi için geçmişteki eylemler ve durumlar bilinmelidir. Oysaki insan önceki yaşamlarında hangi halde var olduğunu ve ne tür eylemlerde bulunduğunu bilememektedir. Dolayısıyla bu bilgiden yoksundur. Bu bilgi olmadan insanlar neden ve nasıl cezalandırıldıklarını veya ödüllendirildiklerini anlayamazlar.⁸⁰

İslam'ın bu konudaki yaklaşımı ise çok daha makuldür. İslam'daki ceza ve mükâfat inancında, bu açıdan bir sorun bulunmamaktadır. Çünkü insan öbür dünyada amellerine göre hesaba çekilecek

---

⁷⁸ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 17-18.

⁷⁹ Bkz. Ali İhsan Yitik, *Karma Tenasüh İnancının Tenasuh İnancıyla İlişkisi*, Ruh Madde yay., y.y., 1996.

⁸⁰ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 19-20.

ve neden cennete veya cehenneme gideceğini idrak edecektir. Göreceği ceza ve sezanın nedenini bilecektir.⁸¹

1.6 Ölülerin Defnedilmesi ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt

Hindu panditlerin Müslümanların adetleriyle ilgili bir diğer itirazları ise ölen kişinin bedeninin hangi yöntem kullanılarak ortadan kaldırılacağıyla ilgilidir. Bu açıdan kendi geleneksel uygulamalarından farklı bir uygulama takip eden Müslümanlar bu konuda da eleştiri konusu yapılır. Hindu önderler Nanautavi'ye hitaben Müslümanların ölüleri torağa gömdüklerini, bu tür bir uygulama ile yeri ve toprağı kirlettiklerini ileri sürerler. Ölülerin yakılmasının ve cesetlerin bu şekilde ortadan kaldırılmasının daha doğru bir yöntem olduğu görüşünü savunurlar.⁸²

Nanautavi, cenaze işlemleriyle ilgili yöneltilen bu itirazın doğru olmadığını belirtir. Onun açıklamasına göre insanın yaşamı ve ölümü, elinde olmayan bir durumdur. Ölüyü toprağın altına defnetmek, ateşte yakmak, suya atmak ya da boş bir yere bırakmak gibi seçenekler insanın önünde var olan hususlardır. Ölülerle ilgili olarak tercih edilen toprağa gömme işleminde, temiz olan şeyleri kirletmek gibi bir şey söz konusu değildir. Müslümanlarca cenazenin toprağa defnedilmesi tercih edilir. Çünkü bu defin şekli diğerlerinde olmayan bazı faydalar barındırır.⁸³ Nitekim ölülerin defnedilmesi yerin kirlenmesine değil; tam tersine doğada bir dönüşüm sürecine neden olur. Aksine, ölüleri yakmak gibi diğer yöntemler havayı kirletir; hatta havayı kirletmekle kalmayıp

---

⁸¹ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 20-21.

⁸² Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 38.

⁸³ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 39.

sağlık sorunlarına yol açıp hastalıkların yayılmasına da neden olabilir. Hakeza yüksek sıcaklık, toprağın verimliliğine zarar verir. Hindular da ölülerini yakmak için büyük ateşler tutuşturmakta bu da hava sıcaklığını daha da artırmaktadır.⁸⁴ Öte yandan ölüleri yerde defnetmek, toprağın verimliliğini artırır. Nitekim Müslümanların mezarları ve çevresi yeşil ve verimlidir. Hinduların ölülerini yaktıkları yerde ise bitki yetişmez veya yeşillik gözükmeyebilir. Ölüyü suya atmak, suyu kirletir. Cesedi boş bir yere atmak ise kötü bir manzara ortaya çıkartır. Başına hayvanlar üşürür, pis koku veya görüntü ortaya çıkar. Dolayısıyla, ölüleri defnetmek daha sağlıklıdır.⁸⁵

Sağlık, temizlik ve hijyen açısından olduğu kadar cesetlerin toprağa defnedilmesi psikolojik ve sosyolojik boyut açısından da önem taşır. İnsan ruhi yönden olaylardan etkileniri kimi zaman huzurlu kimi durumlarda ise üzümlük hissi yaşar. Aile fertleri arasındaki sevgi bağı da kişiyi doğrudan etkiler. Bu nedenle kişi sevdiklerinden birinin ayrılığı istemez. Ancak, biri ölümle bu dünyadan ayrıldığında sevilen kişinin mutluluğu ve huzuru için dua edilir. Zira ölüm, kaçınılmaz bir ayrılıktır. Ölen kimse için bireyin içinde taşıdığı sevgi, ölünün yıkanmasını, giydirilmesini ve huzurlu bir yere konulmasını gerektirir. Ölen kişiye karşı beslediği sevgi ve minnet gereği bu vazifeyi yapma ihtiyacı hisseder. Ancak şu açıktır ki bu tür bir sevgi ölen kimsenin yakılmasını gerektirmez. Ayrıca insani ve psikolojik boyut açısından da ölüleri yıkamak daha zor bir durumdur.⁸⁶ Nanautavi bu iki yönden meseleye yaklaşarak Müslümanların tutumunu daha makul ve insani bulur ve böylece Hindu panditlerin cenaze merasimiyle ilgili itirazlarına cevap vermeye çalışır. Onların kendi uygulamalarını da ayrıca göndermelerde bulunur.

---

⁸⁴ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 39.

⁸⁵ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 39-40.

⁸⁶ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 41.

1.7 Şeytan ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt

Hindu düşünürlerin bir diğer itirazı da İslam'da şeytanın konumuyla ilgili durum veya Müslümanların zihinlerinde şeytanla ilgili mevcut olan algıdır. Müslümanların, şeytanın insanı kötü yönle sürüklediğine ve günah işlemeye sebep olduğuna inandıklarını ifade eden panditler, o halde şeytanı kim kötü yollara yönlendirdi? sorusunu yöneltirler. Buradan hareketle bu tür bir inancın yanlış olduğunu ileri sürerler. Onların bakışına göre insan, kendi seçimleri ve davranışlarıyla kötülükleri gerçekleştirir. Bunda şeytan gibi bir başka varlığın müdahalesi söz konusu değildir.⁸⁷

İntisârü'l-İslâm 'da Nanautavi'nin bu eleştiriye şu şekilde cevap verdiği görülür: Ateşi ısıtan bir şeyin varlığından emin olmadığımız halde ateşin ısıtma özelliğini veya güneşi parlatan bir şeyin varlığından emin olmadığımız halde onun yeri aydınlattığını kabul ederiz.⁸⁸ Bunun gibi de Allah'a inanan biri olarak şeytanın varlığını kabul etmek gerekir. Şeytanın varlığına ve etkisine inanmak, Allah'ın varlığına ve yaratıcılığına inanmak kadar önemlidir.⁸⁹ Doğrudur ki insanlar kendi iradeleriyle kötü eylemler yapabilirler, ancak bu, şeytanın saptırıcı etkisinin olmadığı anlamına gelmez.

Şeytanı kim kötü yollara yönlendirdi sorusuna gelince, her varlığın kendine özgü bir niteliği vardır ve bu nitelik, varlığın kendi özünden kaynaklanır. Ve diğer varlıklar onun bu niteliğinden yararlanır. Örneğin, güneş özü itibarıyla parlaklığa sahiptir. Diğer nesneler güneşin parlaklığını kullanırlar. Benzer şekilde, su yaşatıcı bir özelliğe sahiptir ve bitkiler suyun bu özelliğinden faydalanarak onu kullanırlar ve hayat bulurlar.⁹⁰

---

⁸⁷ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 12.

⁸⁸ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 12.

⁸⁹ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 12.

⁹⁰ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 13.

Birçok nesnenin nitelikleri, kaynaklarından bu nitelikleri alır. Bu aktarılan niteliklerden biri de "dalâlet" niteliğidir, yani sapkınlık veya yanlış. Bu niteliğin kaynağı ve oluşumu, doğası gereği dalâletle nitelenen bir varlık olmalıdır. Diğer nesneler ise bu ana kaynaktan dalâlet niteliğini alır ve yanlış yola saparlar. Bu doğası gereği dalâletle nitelenen ana kaynağın adı ise "şeytan"dır. Diğer sapmış olanlar ise dalâlet niteliğini ondan alarak yanlış yola saparlar. Yani, şeytan doğası gereği sapkınlıkla ilişkilendirilen bir varlık olarak kabul edilir ve diğer varlıklar da ondan etkilenerak yanlış yollara yönelirler.⁹¹

1.8 Kâbe ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt

Pek çok dini geleneğe mensup kimselerin öteden beri Müslümanlara yönettikleri eleştirilerin başında Kâbe ile ilgili uygulamalar gelir. Hindu din adamlarının da benzer bir yönden hac ibadetine ve Müslümanlar nezdinde Kâbe'nin konumuna eleştiri yöneltirler. Onlara göre Müslümanlar, Hinduların putperest olduklarına inanırlar. Ancak bunu söylerken aynı zamanda içinde çok sayıda taş bulunan bir yapı olan Kâbe'ye de secde ederler. Bu durumda kendi içinde çelişkiye düşerler. Tapınaklarda bazı suretlere hürmet gösteren Hinduları tenkit edip sapkınlıkla itham ederken kendileri de benzer uygulamayı Kâbe için sürdürürler. Dolayısıyla Hindularla aynı şeylere taptıkları için Müslümanların da putperest olduklarını ileri sürerler.

Kâbe'ye yönelmek ile putperestlik arasında büyük bir fark olduğunu ifade eden Nanautavi, *Kible-i-Numa* adlı eserinde⁹² bu hususta yedi farklı noktaya değinerek Hindu panditlere cevap verir.

---

⁹¹ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 13-14.

⁹² Nanautavi, *Kible i Numa*, s. 2-6.

*İlk olarak kibleye yönelmek sadece Kâbe'ye yönelmek anlamına gelirken, putperestlik ise putlara tapmak anlamına gelir.

* Müslümanlar sadece namazda Kâbe'ye yönelirler ve esasında Kâbe'ye ibadet etmek veya tapınmak niyetinde değillerdir. İbadet ettikleri tek varlık Allah'tır ve bu açıkça bilinmektedir. Hindular ise putlara ibadet ederler ve bunun için niyet etmek zorundadırlar.

* Namazın hiçbir yerinde Kâbe'yi tazim etmek anlamına gelen bir kelime yoktur. Namaz, Allah'ın huzurunda insanın acizliğini kabul etmesinin yanı sıra, Allah'ın azametini ve büyüklüğünü vurgulayan ifadeler içermektedir. Namazda Kâbe hiçbir şekilde zikredilmez. Putlara ibadet etmek ise putları ta'zim etmek anlamına gelir ve bu tamamen farklı bir kavramdır. Namaz ile putlara ibadet etmek arasında bir karşılaştırma yapmak doğru değildir.

* Namazda Kâbe'nin duvarına dokunmak şart değildir, sadece ona doğru yönelmek yeterlidir. Kâbe'nin duvarları yıkılsa bile, namaz yönünü belirlemek için ona yönelmek yeterlidir. Putlara ibadet ederken ise, tapınaklarda bulunan insan eliyle yapılmış ilahlara, suretlere tazim etmek gerekir. Hindular, bu ilahların bulunduğu tapınağa giderek ibadet ederler. Burada da Kâbe'ye yönelmek gibi bir durum veya bakış açısı yoktur.

* Müslümanlar Kâbe'yi Allah'ın evi olarak kabul ederler ve ona bu nispetle hitap ederler. Kâbe'yi bir ilah ya da Allah olarak değil, yalnızca Allah'ın evi olarak anarlar. Hindular ise putlara ilah diye hitap ederler. Örneğin, Mahadeva ve Vişnu gibi ilah kabul ettikleri varlıkların ikonlarına taparlar.

* Müslümanların ibadeti yalnızca Allah'a mahsustur ve bu ibadet, fayda ya da zarar amaçlı değildir. Sırf Allah'a bağlılık ve itaat ile ilgilidir. Kâbe ise insanların ibadet etmek için Allah'a

yönelmelerine yardımcı olan bir kıbledir. Müslümanlar Kâbe'ye ibadet etmezler, ama yine de ona Allah'ın evi olarak saygı gösterirler.

* Kibleye yönelmek Allah'ın hükmüdür ve Müslümanlar bu emre uyarlar. Putperestlik ise Allah'ın hükmü değildir. Bu ikisi herhangi bir şekilde birbirine benzemez. Kâbe, Müslümanlar için sadece Rablerinin emrinin yere getirildiği bir tecelligâhtır. Müslümanlar Kâbe'ye secde etmekle ona tapınmazlar, sadece Allah'a yönelirler ve Kâbe'yi Allah'ın emrine uyarak kullanırlar.⁹³

1.9 Et Yeme Konusu ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt

Hinduların iddiasına göre Müslümanlar, eti dua ederek helal kıldıktan sonra tüketirler. Ancak sadece dua etmekle (tekbir getirmekle) bir hayvanın helal oluyorsa, o zaman üzerinde dua edilen tüm etler helal olmalıdır. Eğer bir hayvan, ölümü sebebiyle helâl oluyorsa tüm ölü hayvanların etinin yenebilmesi gerekir. Ancak Müslümanlar her hayvanın etini helal görmezler. Ayrıca murdar olanı da yemezler. Böyle bir argüman ileri süren Hindu din adamları, kendi içinde çelişki gibi duran bu meselenin Müslümanlarca nasıl izah edilebileceğini sorarlar.

Nanautavi'ye göre Hinduların, tüm hayvanların sadece dua ile yani Allah'ın adını anarak kesilmesi durumunda helal olduğunu söylemeleri doğru bir yaklaşım değildir. İslam'a göre bir hayvanın etinin helal sayılması sadece tekbir getirmeye bağlı değildir. Hayvan boğazlamadan önce dua edip tekbir getirmek, Allah'ı zikretmek ve ondan izin almak anlamındadır. Eğer sadece bu şekilde bir uygulama / tekbir veya dua ile bir şeyi helal kılmak yeterli olsaydı kişinin sahip olduğu ineği, domuzu, bir hayvanın idrarını, dışkısını yemek ve içmek de helal olurdu. O yüzden bu itiraz müellife göre mantıksızdır ve İslam'a göre de geçerliliği yoktur.⁹⁴

---

⁹³ Nanautavi ,*Kible i Numa* , s. 7-8

⁹⁴ Nanautavi, *İntisârü'l-İslâm*, s. 34.

Nanautavi, Hinduların böyle bir itiraz getirmelerini kendi gelenekleri bağlamında da tenkit konusu eder. Çünkü Hindu metinlerinde de dua meselesine benzer bir durumun olduğunu söyler. Onun aktarımına göre Mahabharata’da şöyle bir ifade geçmektedir:

“Boğazlandığı esnada üzerinde Veda kitabı okunan hayvanın eti yenilebilir. Kim bu hayvanın etini yerse onu yemekten dolayı affolunan kişilerin arasına girer. Boğazlandığı esnada üzerinde Veda okunmayan hayvanın etini yemek ise uygun değildir.”⁹⁵

Hindu kutsal metninde geçen bu ifadeleri dile getiren Nanuntavi, benzer bir durumun kendi kutsal metinlerinde de olduğunu öne sürerek sorulara karşı cevap vermektedir.

Kasım Nanautavi, *Hücceti’l-İslâm* adlı kitabında ise et yeme konusuyla ilgili yapılan itirazlara şu şekilde cevap vermiştir:

Hayvan kesiminden önce tekbir getirmek, o hayvanın etinin helal olması için tek geçerli kriter değildir. Kuran ve hadislerde belirtilen şartlar ve nitelikler de bir hayvanın etinin helal veya haram olmasında belirleyici etkindir. Helal olduğu belirtilen ve bunun için gereken vasıflara ve şartlara sahip bir hayvanın etinin helal olması için Allah’ın adının anılarak boğazlanması da şarttır. Bu açıdan ona göre Allah’ın adının zikredilmesi, diğer hükümlerle beraber bir bütündür.

Nanautavi’ye göre İslam öğretisinde hayvanlara kötü muamelede bulunmak zulüm olarak kabul edilir. Eğer hayvanlara eziyet vermek nedeniyle onları kesmek haram olsaydı, o hayvanlar üzerine binmek, onlarla yük taşımak ya da sütlerini içmek de haram olurdu. Çünkü bu durumda da hayvanlara eziyet verilmiş olurdu.

---

⁹⁵ Mahabharata, 273/1182.

Ayrıca Allah, diğer varlıkları insan için yaratmıştır. Et yemek, hem insanlar hem de hayvanlar için yaşamlarının devamı için gereklidir. Et, diğer gıdalara göre insan vücudu için yararlı bir besindir. Nanautavî insanın yaratılış ve fiziksel bazı özelliklerine atıf yaparak et tüketmesinin doğal bir süreç olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Nitekim onun ifadesine göre aslan, kaplan ve kurt gibi hayvanlarda olduğu gibi insana da köpek dişi verilmiştir. Bu da insanın temel gıdasının et olduğunu gösterir.⁹⁶

Diğer taraftan onun açıklamasına göre Allah hikmet sahibidir, emir ve yasaklarında kullarının yarar ve zararını göz önünde bulundurur. Bu nedenle, domuz ve yırtıcı hayvanların eti ve kanı haram kılınmıştır. Yırtıcı hayvanların da huyu kötü olduğu için etleri haramdır. Hakeza kan da haram kılınmıştır, çünkü kan da idrar ve gaita gibi insanın fazlalıklarındandır ve kirlidir. Murdar hayvanların eti de haramdır. Çünkü hayvan boğazlanmadan öldüğünde kanı etinde kalır ve kanın ete sirayet etmesiyle et necis hale gelir. Ancak boğazlanan hayvanın kanı boğazdan dışarı çıktığı için eti helaldir.⁹⁷

Kasım Nanautavi, *Tuhfa-e-Lehmiya* adlı kitabında et yeme konusuyla ilgili şu şekilde bahsetmiştir:

Eğer hayvanları kesmek eziyet anlamına gelseydi siz de kendi atalarınızı veya tanrıyı(Şiva, Vişnu, Kali mata ve Durga) mutlu etmek için koyun ve keçiyi jhatka bali olarak kurban etmezsiniz. Hinduizm'in bazı kollarında , en büyük kurban veya ibadet, kan olarak kabul edilir.⁹⁸

Bali terimi, Hindu dini ve geleneklerinde kurban için kullanılan bir terimdir. Sanskrit kökenlidir ve "övgü, sunu veya adak" anlamına gelir. Jhatka Bali, bir hayvanın anında ve hızlı bir şekilde

---

⁹⁶ M. Kasım Nanautavi, *Huccet ul-İslam*, Meclis e Maarif al Kur'an yay.:Deoband, t.y., s. 186-188.

⁹⁷ Nanautavi, *Huccet ul-İslam*, s. 188-192.

⁹⁸ Kasım Nanautavi, *Tuhfa-e-Lehmiya*, Darul Basair yay:Bahavalpur, t.y., s. 12-13.

kesildiği bir yöntemdir. Diğer bir deyişle, hayvanın başı tek bir kesimle koparılır. Bu yöntemde, hayvanın hızla ölmesi amaçlanır ve bu nedenle acı çekmeden ölmesi gerektiği düşünülür.

Bir Sakti tanrıçası olan Durga, kanla yeniden tazelediğine inanılmaktadır. Ayrıca, nadiren olsa da Ganesha, Skanda gibi büyük tanrılara da bali adakları sunulur. Bali kurbanının, öfkeli bir tanrıyı yatıştırma veya sadece kan arzusu olanları sakinleştirme yeteneğine sahip olduğu iddia edilir. Kan, kan arzusu(asirme) olan bir tanrı için öfkesini hafifletmenin ve bir hastalık veya daha kötü durumun tehdidinden rahatlamanın amacını hizmet eder. Kuzey Hindistan'da hasat mevsimi sırasında, Navratra adı verilen bir festivalin bir parçası olarak Durga Puja düzenlenir. Durga Puja, tanrıçanın savaş kraliçesi olarak çift rolünü vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda kozmik düzeni geri getiren ve kutlayan bir ilahiyat pozisyonunu da güçlendirir.⁹⁹

1.10. Avatarın Nebi Olma İmkânı ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt

Kasım Nanautavi ile Hindu din adamları arasında yaşanan dini tartışmalardan biri de avatar inancıyla ilgilidir. Nanautavi'nin bu konudaki düşüncelerinin sağlıklı bir biçimde anlaşılabilmesi için ilk olarak avatara inancının Hinduizm'de ne anlama geldiğinin ana hatlarıyla ele alınması önem taşımaktadır. Bu nedenle bu başlık altında ilk olarak avatar inancı kısaca izah edilecektir.

Avatar “alçalma, aşağı inme, zuhur etme, görünme” anlamında Sanskritçe kökenli bir kelimedir. Hinduizm'de avatara, tanrıların veya metafizik varlıkların belirlenen amaçları yapmak için insan veya hayvan formunda yeryüzüne inişlerini belirtir. Yeryüzüne inen ilahi varlığın büründüğü form da bu kavramla ifade edilir.¹⁰⁰

---

⁹⁹ A. Puja, "Blood Sacrifice in Hinduism". <http://www.mahavidya.ca/2010/06/10/blood-sacrifice-in-hinduism/>, (e.t. 03.03.2023)

¹⁰⁰ Cemil Kutlutürk, *Hinduizm'de Avatar İnancı*, Otto yay.: Ankara, 2017, s. 22.

Avatar konusunda Nanautavi'nin verdiği cevap: Nanautavi, Hint toplumu içinde yaşadığı için Hindular arasına yaygın olan avatar inancından haberdardır. Hinduların Tanrı Vişnu'nun avatari kabul ettikleri Şri Rama ve Şri Krişna gibi figürlere tapındıklarını bilmektedir ve bunu görmektedir. O yüzden bu konuda da eserlerinde fikir beyan etmiştir. Bu kapsamda her kavme peygamber gönderildiğini söyleyen Nanautavi Kur'an'a göre Hinduların Avatarları; örneğin Şri Rama, Şri Krişna vb zamanlarının peygamber anlamına gelebileceğini söyler. Kur'an-ı Kerim'de "hikayeleri aktarılmamış" peygamberler olma ihtimali vardır. Nitekim Allah Te'ala Kur'an Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

*"Senden önce de elçiler gönderdik; onlardan sana hayat hikâyelerini anlattıklarımız var, anlatmadıklarımız var."*¹⁰¹

Hinduların iddialarına göre, Müslümanların avatarların peygamber olma durumlarını kabul etme konusunda itiraz etmemesi gerekir.¹⁰² Muhataplarının Müslümanlara yönelttiği bu fikre Nanautavi bir kaç açıdan yanıt vermektedir. Öncelikle Rasulullah'tan önce yaşamış, zikredilen din önderlerin peygamber olma ihtimalinin bulunduğunu dile getirir. Ancak o, ismi geçen avatarların karakter özelliklerini analiz ederek onların hangi açıdan İslam'ın peygamber tanımına uymadığına işaret ederek bu konuyu izah eder. Örneğin bahsi geçen figürler peygamber veya veli olsalardı, İslam'a aykırı olan bir düşünce, iddia ve fiiliyatta bulunmazlardı. Hinduların inandığı ve kabul ettiği gibi Tanrı olduklarını iddia etmezlerdi, zina yapmazlar; hırsızlık vb. gibi etik olmayan eylemlerde bulunmazlardı. Ancak Hinduların kendi inançları doğrultusunda avatar olarak tanımladığı bu zatlar bu eylemlerde bulunmuşlardır.¹⁰³

---

¹⁰¹ Mümin Suresi, 78.

¹⁰² Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 54.

¹⁰³ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 54.

Bu kısa yanıtın ardında Hinduların inançlarını bir kenara bırakarak konuyu ele alan Nanautavi avatar ile alakalı bu fikirleri şu şekilde değerlendirmeye tabi tutmaya devam etmiştir. Nasıl ki akli ve nakli delillerden farklı olarak Hristiyanlar İsa'nın kendisi iddia etmediği halde İsa'nın tanrısallık iddiasında bulunduğu söyler ve onu Tanrı olarak kabul ederler; aynı şekilde tanrısallık iddiasında bulunmadığı halde daha sonraki nesiller Şri Ram, Şri Krişna'ya bu iddia atfetmiş olabilirler.

Nasıl ki Hz. İsa, Kur'an ve İncil ayetlerinde verilen delillere göre kendi kulluğunu ikrar eder ve ömür boyunca onu amel ile göstermiştir.¹⁰⁴ Kulluğunu ifade eden biri tanrılık davasında bulunmaz. Namaz, oruç, aciziyet, dua gibi kulluğun bütün vazifelerini yerini getirmiş, her zaman kendini ademoğlu ve Allah'ın kulu olarak tanımıştır. Ancak buna rağmen kendisine tanrısallık davasında bulunma iftirası atılmıştır. Bundan yola çıkarak Şri Ram ve Şri Krişna'nın da benzer iftiraya maruz kalması uzak bir ihtimal değildir.¹⁰⁵

Sadece tanrısallık iddiası değil Şri Ram ve Şri Krişna'ya atfedilen zina ve hırsızlık gibi ahlaksızlığa delalet eden filler de aynı şekilde bertaraf edilebilir. Nitekim Museviler ve Hristiyanlar, Hz. Lût ve Hz. Davud (a.s.) gibi peygamberleri içki içmek ve zina yapmakla suçlarlar, halbuki Müslümanlar onların bu günahlardan masun olduğuna inanır. Şri Ram ve Şri Krişna da yukarıda bahsedilen hataları yapmadığı halde diğerlerinin onları zina ve hırsızlıkla suçlamış olması mümkündür.¹⁰⁶

Bu konuda Nanautavi sözünü şu ifadelerle tamamlar: “Diğer bütün dinlerin asıl itibariyle batıl olduğu ve semavi olmadığını iddia etmiyoruz; bilakis bu çağda Hz. Muhammed’e gönderilen dine

---

¹⁰⁴ Al-i İmran Suresi, 59 ayette şu şekilde geçmektedir: “Şüphesiz, Allah Katında İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı, sonra ona "ol" demesiyle o da hemen oluverdi.”

¹⁰⁵ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 54-55.

¹⁰⁶ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 54-55.

uymak dışında hiçbir şekilde kurtuluş olmadığını, bu dine tabi olmanın herkese farz olduğunu söylüyoruz”.¹⁰⁷

2. Hristiyanların İtirazları ve Kasım Nanautavi’nin Verdiği Cevaplar

2.1. Peygamberlerin İsmet Sıfatıyla İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt

Hristiyanların Müslümanlara yönelttiği ilk itirazlardan biri peygamberlerin masumiyeti konusundadır. Bu bağlamda ilk olarak Hz. Âdem'in ilahi yasaklamaya rağmen cennetteki meyveyi yiyerek ilahi emre karşı gelmesine işaret edilmiştir. Hristiyan önderlerin iddiasına göre Hz. Adem'in bu muhalefeti ve eylemi apaçık bir günahdır. Hakeza zina ve putperestliğin her ikisi de büyük günahdır. O halde Hz. Davud'a zina ve Hz. Süleyman'a putperestlik eylemleri atfedilmesine nasıl bakmak gerekir. Bu kadar büyük günahların işlenmesine rağmen, onları masum olarak tanımlamak tamamen yanlıştır.¹⁰⁸

Günah ve hata arasındaki fark olduğuna dikkat çeken Nanatauvi, Hristiyanlara ilk olarak günahın anlamını açıklar ve şöyle der: “Henüz siz günahın ne anlama geldiğini bilmiyorsunuz, günah sadece emre karşı çıkma veya onu yapmamayı ifade etmez, bir şeyin günah olabilmesi için emre karşı olan o itirazın ayrıca bilinçli olarak yapılması gerekmektedir. Sadece unutma ve yanılğı nedeniyle yapılmış olması bu manada farklıdır. Bu nedenle, özür dilerken ‘unuttum’ veya ‘anlamadım’ denilir. Eğer unutma ve yanılğı olmasaydı o zaman özür dilerken ‘ben unuttum veya yanıldım’ diye bir ifade kullanmazdı. Unutma ve yanılğı ifadelerin kullanılması yapılan fiili günah olmaktan çıkarır.”¹⁰⁹

---

¹⁰⁷ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 55.

¹⁰⁸ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 57.

¹⁰⁹ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 59.

Nanatauvi'nin izahına göre unutma ve yanılğı nedeniyle isyan ortaya çıkmaz. Yani isyan için itirazın, bilinçli olarak yapılması gereklidir. Hatta bazen öyle durumlar olur ki bilinçli olarak da Allah'a bir itiraz veya şikayet yapılsa, bu tavırda olan kişinin Allah'ın yücelliği ve ona olan sevgisi yaptığı bu hatanın nedeni olabilir. Bazı zamanlar Allah'ın sevgisine talip olan peygamberler veya veliler de hata yapabilir ancak bunu bile bile günah veya isyan bilinciyle yapmazlar.¹¹⁰

Allah'a kasıtlı olarak yapılan muhalefet söz konusu olduğunda ve bu muhalefet sevgi ve Allah'a tazim etme niyetine dayanmadığında yapılan fiil günah olarak adlandırılır. Eğer unutma veya sevgi ve Allah'a yakınlığı niyetiyle aykırı bir durum gerçekleşirse, o zaman bu günah olarak değil, hata olarak adlandırılır. Bu durumda Hz. Âdem'in buğdayları yemesi, İslam'ın prensipleri açısından günah ve suç olarak nitelendirilmesi yanlıştır; çünkü ilk olarak Hz. Âdem unutması nedeniyle bu hareketi yapmıştır. Öyle ki Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem'in haliyle ilgili olarak şöyle denir: "*O(Adem) unuttu; biz onda yeterli bir kararlılık görmedik.*"¹¹¹

Müellifin *Mabahise Şacahan Pur* adlı eserinde belirttiğine göre eğer Hz. Âdem (as) ve Hz. Havva kasıtlı olarak bu itaatsizliği yapmışlarsa şayet, bu onların içlerinden gelen bir isyan sebebiyle değil aksine, Allah'ın sevgisinin talebiyle gerçeklemiştir.¹¹² Nitekim Kuran-ı Kerim'de bu hikâye şu şekilde ifade edilmiştir:

*"Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: "Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedî kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı."*¹¹³ Ardından şeytan yemin ederek dedi: *"Ben*

---

¹¹⁰ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 60.

¹¹¹ Taha suresi, 115.

¹¹² Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 60.

¹¹³ Araf suresi, 20.

*gerçekten sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim.*¹¹⁴” Böylece onları aldatarak cennetten dışarı çıkardı ve yüksek mertebelerinden aşağı düşürdü. Burdan Âdem ve Havva'nın bu hükmüne aykırı davranmanın sebebi apaçıktır, yani Allah'a mukarreb olmaktır.¹¹⁵

Hiz. Ademin bu fiili işleminin sebebi, meleklerden olması ve ebedilik arzusu olduğundan Hiz. Âdem'in İslam toplumunun nezdinde günahla suçlanması mümkün değildir. Çünkü melekler, Allah'ın huzuruna yakın olan varlıklardır ve Allah'a yaklaşma arzusu, Allah'ı seven kişilere mahsus bir arzudur. Dolayısıyla, Allah'ın sevgisi ve yüceliğı arzusıyla ortaya çıkan bu "itaatsizliğı", günah olarak adlandırmak tamamen haksızlıktır. Sonuç olarak İslam'da, Hiz. Âdem'in bu hatayı yapması, bir günah olarak değil; bir yanlış ve hata veya zelle olarak nitelendirilir. Müminlerin dilinden ifade etmek gerekirse, İslam'da peygamberlere asılsız suçlamalar yöneltmez.¹¹⁶

Nanautavi Hiz. Davud ve Hiz. Süleyman hakkında Hristyanların dile getirdiğı suçlamalara ise şu şekilde yanıt vermiştir: “Bahsettiğiniz ifadeler kesinlikle yanlış ve Kuran-ı Kerim'de böyle bir itham bulunmamaktadır. Peygamberlerin suçlandığı veya ahlaki açıdan itibarsızlaştırıldığı iddiaların, öncelikle en azından dini kaynaklardan doğrulanması gerekmektedir.”¹¹⁷ Yazara göre Kuran-ı Kerim, peygamberlerin yüceliğı, ahlaki erdemleri ve ilahi görevlerine odaklanır. İslam inancına göre peygamberler, Allah'ın seçkin kullarıdır ve onlara karşı saygı duymak esastır. Dolayısıyla, asılsız iddiaları veya iftiraları kabul etmemek ve doğru bilgilere dayanarak hareket etmek önemlidir. Peygamberlere asılsız suçlamalar yöneltmek yanlıştır. Hiz. Davud ve Hiz.

---

¹¹⁴ Araf suresi, 21.

¹¹⁵ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 60.

¹¹⁶ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 61.

¹¹⁷ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 61.

Süleyman hakkında "Davud zina yaptı" veya "Süleyman şirk/putperestlik yaptı" gibi ifadeler kesinlikle yanlıştır. Kuran-ı Kerim'de böyle iddialara rastlanmaz.¹¹⁸

Kasım Nanautavi, bu tür ithamların diğer dinlerin kutsal metinlerinde yer aldığının farkındadır. Nitekim o Hinduların avatara inancına ilişkin görüşlerini açıklarken aynı zamanda Hristiyanların kutsal kitaplarında bulunan Hz. Davud ve Hz. Süleyman hakkındaki bu tür iftiralara da değinmiş ve şu izahları getirmiştir: Nasıl ki Hz. İsa'nın kendisi tanrılık iddasında bulunmadığı halde daha sonraki bazı Hristiyanlar ona uluhiyet attetti ise aynı şekilde bu iki peygamber hakkındaki suçlamalar da daha sonraki süreçte kitaplarında yer bulan tahriflerden kaynaklı olmalıdır.¹¹⁹

2.2. Kâinatın Yaratılışıyla İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt

Hristiyanların bir diğer itirazı ise tekvinle ilgili olmuştur. Bu hususta Nanautavi'ye kainatın mahiyeti, yaratılış zamanı ve amacı hakkında soru sorulmuştur. Nanautavi ise kainatın ne zaman yaratıldığına dair sorusunun dini açıdan önemsiz ve gereksiz olduğunu söyler. İlgili pasajlara bakıldığında Nanautavinin bu meselede diğer konularla alakalı sorulara nisbeten kısa cevaplar verdiği görülür.

Hristiyanların bilginlerin Allah'ın kâinatı neyle, ne zaman ve ne için yarattığına dair sordukları sorulara Nanautavi temsil üzerinden cevap vermiştir. Onun benzetmesine göre alemin yaratıcısıyla bağlantısı, güneşin aydınlığıyla bağlantısı gibidir. Güneş doğduğunda, âlem onun ışığıyla aydınlanır ve güneş battığında aydınlık onunla birlikte kaybolur, yer ve gök karanlık olur. Benzer

---

¹¹⁸ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 61.

¹¹⁹ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 54.

şekilde Allah, mahlûkatı yaratmak istediğinde var olurlar ve Allah onları yok etmek istediğinde yok olurlar.¹²⁰ Görülen o ki bu izahta Allah'ın dilemesini ve iradesine vurgu vardır.

Nanautavi, "Allah'ın kâinatı ne zaman yarattığı" sorusunun dinî açıdan önemsiz olduğunu söylemiştir. Niçin yaratıldığına ilişkin meseleye gelince onun açıklamasına göre Allah tüm kâinatı insanlığın yararına olan bir gaye için yaratmıştır. Doğrudan veya dolaylı olarak, yer ve gök arasındaki farklı şeylerin insanlığın yararına olduğu görülür. Örneğin, at insanın binmesi için yaratılmıştır ve yem de at içindir. Bu açıdan bakıldığında aslında yem de bir nevi insanın hizmetine yaratılmıştır. İnsanın yaratılma nedeni de Allah'a ibadet etmesi içindir. Fakat aslında ibadet Allah'ın rahmet ve şefkati olarak kullarına verdiği bir armağandır, zira Allah'ın insanın ibadetine ihtiyacı yoktur. Nanautavi bunu hasta-doktor örneği ile açıklamaya çalışır. Onun örneğine göre hastanın doktorun karşısında boyun eğip ona saygı göstermesi ve doktorun da hastaya merhamet ve şefkat göstermesi durumunda da bu ortaya çıkar. Doktorun hastaya ihtiyacı yoktur, ancak hastanın sağlığına kavuşması için doktorun yardımına ihtiyacı vardır.¹²¹ Görüldüğü üzere burada Nanautavi, Allah insanları yaratmak istediğinde yaratır ve Allah onları yok etmek istediğinde yok eder. Yani, insan Allah'ın dilemesi ve iradesiyle var olur veya yok olur. İkincisi ise Allah tüm evreni insanlığın yararına olan bir amaç için yaratmıştır. Bütün varlıkları insanın hizmetine sunmuştur. Ancak insanların yaratılış amacı ise Allah'a ibadet etmektir. Çünkü ibadet, aslında Allah'ın insanlara sunduğu bir lütuf ve şefkat göstergesidir.

---

¹²⁰ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 81.

¹²¹ Nanautavi, *Mabahise Şacahan Pur*, s. 82-85.

2.3. Kurtuluşun Mahiyeti ile İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt

Kurtuluşun ne olduğu ve ona nasıl ulaşılacağı sorusu Hristiyanların Müslümanlara yönelttiği ana sorulardan birdir.¹²² Kasım Nanautavi kurtuluşun güzel amel ve itaat ile mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim ona göre kurtuluş, Allah'ın gazabından ve cezasından kurtulmaktır ve bu sadece günahları terk edip Allah'a itaat etmekle mümkündür. Günahlardan kaçınma ve hayatını ibadetle geçinmek için önce günah ve ibadetlerin doğru bilinmesi önemlidir. En kısa tanımlama ile günahlar, Allah'ın hoşlanmadığı eylemlerdir; ibadetler ise Allah'ın razı olduğu eylemlerdir. Ancak Allah'ın hoşlandığı ve hoşlanmadığı eylemleri biz tek başımıza tam olarak bilemeyiz, dolayısıyla bu bilgiyi Allah'ın seçtiği kimselerden alırsınız, bu kişiler de peygamberlerdir.¹²³ Burada dikkat çeken bir husus ise Kasım Nanautavi'nin, Hinduları arasında yaygın olarak inanılan kurtuluş anlayışına, yani dünya hayatından kurtuluş (mukti) veya reenkarnasyon döngüsünden azad olma (samsara) gibi konuları değinmemesidir.

2.4. Tevrat ve İncil'in Tahrifiyle İlgili Eleştirilere Verilen Yanıt

Hristiyanların itirazlarından biri de kutsal metinlerinin tahrif olduğu ile ilgili Müslümanlar arasında var alan inançtır. Oysa ki Müslümanların kendi kutsal metinlerinde Tevrat'a ve incil'e işaretler vardır ve onların doğru olduğu ifade edilir. Kasım Nanautavi onların bu tür itirazlarına dini ve mantıki yönden yanıtlar verir. Onun ifadesine göre şüphesiz Kur'an'da, Tevrat ve İncil'in doğru olduğuna dair ifade yer almaktadır. Ancak Kur'an'ın bahsettiği Tevrat ve İncil, o dönemin peygamberlerine indirilen semavi kitaplardır. Hristiyanların elinde bulunan Tevrat ve İncil'in

---

¹²² Kasım Nanautavi, Mabahise Şacahan Pur s. 104.

¹²³ Kasım Nanautavi, Mabahise Şacahan Pur s. 106-109.

geçerliliği yoktur; çünkü bu kitaplarda tahrifat yapılmıştır. Dolayısıyla, Kur'an'daki tasdik edilen Tevrat ve İncil, Hristiyan önderlerin elindeki değiştirilmiş Tevrat ve İncil değildir.¹²⁴

Tevrat ve İncil'de fazlasıyla tahrifat olduğunu belirten Nanautavi özellikle İncil'de geçen şu ifadelerden hareket ederek görüşlerini temellendirmeye çalışır: *Şahitlik eden üç şey vardır: "Baba, Söz ve Kutsal Ruh, ve bu üçü birdir."* Nanautavi der ki bu kitap Mirzapur'da büyük rahipler tarafından İbranice ve Yunanca'dan Urduca'ya titizlikle çevrildi ve 1870 yılında yayınlandı. Bahsedilen cümlelerin dipnotunda, papazlar tarafından, çok ilginç bir şerh düşülmüştür. Burada şöyle bir şerh yer almaktadır: *"Bu ifadeler eski bir nüshada bulunmamaktadır."*

Bu izahı duyan oradaki Hristiyan din adamları Nanautavi'ye hitaben "bu mümkün değildir" dediler. Ona itiraz ettiler ve söylemini kabul etmediler. Bu sebepten dolayı Kasım Nanautavi, Ebu'l-Mansur Bey'den bu kitabı istedi. Kasım Nanautavi, o yeri açıp gösterdiğinde rahipler şaşkına döndüler. Ancak bu durumda Rahipler utançlarını ortadan kaldırmak için şöyle söylediler: Bu bir tahrif değil, bir miktar değişiklik ve eklemedir. Böylece kendi düşüncelerini haklı çıkarmaya ve çalıştılar.

Kasım Nanautavi bu cevapları üzerine bu sefer de şöyle dedi: "Amacımız eldeki yazılı kanıttan daha fazlasını İslam toplumuna sunmak değildir. Bu izahınız mevcut Tevrat ve İncil'in güvenilir olduğu anlamına gelmez." Eğer bir dereceye kadar değişiklik kabul edilirse, bu durum tahrif edildiğini zaten kanıtlanmış olacaktır. Bu sefer de Hristiyan önderler nesh konusunu gündeme getirerek şöyle bir karşılık verdiler. "İslam toplumuna göre haberlerde değişiklik olmaz, ahkâmlarda değişiklik olabilir ve Kur'an ayetlerinin bazıları da ahkâm açısından nesh edildi."

---

¹²⁴ Kasım Nanautavi, Mabahise Şacahan Pur, s. 63.

Bunun cevabını Kasım Nanautavi şu şekilde vermektedir: En azından biz bir hükmün önceki hali ile mevcut halinin ne olduğunu biliyoruz. Ve her ne olan varsa her şey Allah'ın hükmü ile olmuştur ve bizim tasarrufumuz değildir. Dolayısıyla Kur'an'ın durumunu, Tevrat ve İncil'in mevcut durumu ile karşılaştırmak adaletsizlik olur.¹²⁵

Tahrif konusunu başka bir örnekte şöyle açıklamaktadır. Eğer bir kişi güzellikte Hz. Yusuf kadar güzel olsa ama bir gözü kör olsa, o zaman bu kusur, tüm güzellikleri bozacak ve diğer organların güzelliği, o gözün kusurunu gidermeyecektir. Aynı şekilde, bir belgede veya bir sözleşmede bir nokta kirlenmişe, diğer belgelerin veya sözleşmenin doğruluğu bu tek kirlenmiş noktayı doğru veya geçerli kılmayacaktır. Bu tek noktanın kirli olması, tüm belge ve sözleşmeyi kirli hale getirecektir. Bu nedenle, dünyevi meselelerde dahi bu tür belgeler veya evraklar güvenilir kabul edilmezken, akıllı insanlar nazarında insanın ebedi hayatını ilgilendiren ve dini konularda rehber alınması istenen bu tür metinlerdeki kirlilik, tahrifat, o metni nasıl değerli ve geçerli hale getirebilir. Benzer şekilde bir inanç veya dini bir doktrin, içinde hatalar veya çelişkiler bulunan bir kaynağa dayanıyorsa o inanç veya doktrin, tümüyle itibarsız hale gelebilir.¹²⁶

---

¹²⁵ Kasım Nanautavi, Mabahise şacahan Pur, s. 65.

¹²⁶ Kasım Nanautavi, Mabahise şacahan Pur, s. 66-67.

SONUÇ

Hindistan'da Hindular, Hristiyanlar ve Müslümanlar asırlardır bir arada yaşamaktadırlar. Farklı dinlere mensup insanların bir arada yaşadığı bu bölgede bu din mensupları dini konularda birbirleri ile fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Özellikle din adamları arasında dini konulara yönelik tartışmalar yaşanmıştır. Hint alt kıtasında bu tartışma geleneğine münazara denir. Bu münazaralardaki amaç Hindu, Hristiyan ve Müslüman âlimlerin bir araya gelerek soru cevap şeklinde temel dini konuları açıklığa kavuşturmaya çalışmasıdır. Bu konuda Hindistan'daki modern dönemi ve 19. yüzyıl sonrasını incelediğimizde önemli isimlerin karşımıza çıktığını görürüz. Bu bağlamda öne çıkan isimlerden bir tanesi de tezimizde çalıştığımız Mevlana Muhammed Kasım Nanautavi'dir. Kasım Nanautavi Çandpur, Roorke ve Meerut gibi birçok bölgede bulunarak Hristiyan ve Hindu din adamlarıyla tartışmıştır. Nanautavi'nin bu münazaralarda verdiği cevaplar daha sonra öğrencileri tarafından yazıya geçirilmiştir. Bu bağlamda özellikle Kasım Nanautavi'nin dört eseri *İntisaru'l-İslam*, *Kible Numa*, *Mubahisa Şahcahanpur* ve *Hüccetu'l-İslam* öne çıkar. Bu eserlerde biz Hindu ve Hristiyanların, Müslümanlara yönelttiği soruları görürüz. Bu sorular daha çok İslam'ın temel prensipleriyle alakalıdır. Bunun yanında hac, kurban vb. gibi bazı ibadetlerle de ilgili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda öne çıkan konular Tanrı tasavvuru, Kâbe'nin kutsallığı, cennet nimetleri, kâinat ve kurtuluş gibi konulardır. Kasım Nanautavi 'nin eserlerini orijinal kaynaklardan okuduğumuzda mantıkî, kelimî ve felsefî yönden cevaplar vermeye çalıştığı görülmektedir. Nanautavi'nin kelam, felsefe ve hadis alanlarında derin bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İslami konularda bilgili bir kişi olduğu için Hinduların ve Hristiyanların İslam'la ilgili sorularına İslam'ın temel kaynaklarıyla yani Kuran ve hadisler çerçevesinde cevap verir. Bazen de sorularla ilgili Hristiyan

veya Hindu kutsal metnindeki anlatılara atıflar yapar ve muhataplarının kutsal metninden benzer ifadeleri örnek verir. Bu eserleri okuduğumuzda bazı konularda Kasım Nanautavi'nin ikna edici cevaplar verebilmiş olduğunu ama bazı cevaplarının da bize göre yüzeysel olduğunu söyleyebiliriz. Yine eserlerinden okuduğumuz kadarıyla Belirtmeliyiz ki Kasım Nanautavi'nin Hindular ve Hristiyanlar'ın kutsal metinlere atıf yaparken kitabın ismini zikretmesi dinler tarihi yönü itibarıyla önemli ise de söz konusu ifadelerin geçtiği bu kitaplardaki bölümleri belirtmemesi araştırmacıya bir nebze zorluk çıkarmaktadır. Bütün bunlara rağmen günümüzdeki ve geçmişteki Hindu, Hristiyan, Müslüman ilişkilerini ve Hint alt kıtasında yaşanan dini tartışmaları anlamak için Muhammed Kasım Nanautavi önemli bir örnektir. Onun çalışmaları, Dinler Tarihi araştırmaları açısından değerli veriler ihtiva etmekte ve bu alana ilişkin önemli katkılar sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- A. Puja, "Blood Sacrifice in Hinduism". <http://www.mahavidya.ca/2010/06/10/blood-sacrifice-in-hinduism/>
- Birişık, Abdul Hamit, **Senâullah Amritsarî**, DİA, c. 36, İstanbul 2009
- Birişık, Abdül Hamit, **Hind Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri**, İnsan Yayınları, İstanbul 2012.
- Birişık, Abdül Hamit, **Hint Alt Kıtasında Son Üç Asır Sîret Kitaplarında Görülen Muhteva Değişiminin Nedenleri**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.20, 2011
- Chundunnummal, Haneef M, **Bir Hindu Akımı Olan Arya Samaj İle Müslüman Arasındaki Dini Diyalog Ve Tartışmalar**, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019.
- Gilani, Munazir Ehsan, **Swaneh e Qasimi**, Darul ulum Deoband, t.y., c.2
- <https://darululoom-deoband.com/en>
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/munazara>
- <https://mahajjah.com/biography-of-hujjat-al-islam-moulana-muhammad-qasim-nanotw>
- Kasimi, M. Salim, **Muhammed Kasım Nanautavi Hayat- İfkar- Khidmat**, Dârü'l-Ulum Kitabevi, Diyobend, New Dehli, 2005.
- Kutlutürk Cemil, **Hindizm'in Bağımlılığa Bakışı**, Bedenimizin İşgalcileri Dinlerin Bağımlılığa Bakışı, ed. Süleman Turan, Okur Akademi, İstanbul, 2019
- Kutlutürk, Cemil, **Hinduizm'de Avatar İnancı**, Otto yayınları, Ankara, 2017.

- Kutlutürk, Cemil, **Hint Dinleri Açısından Diğer Dinler ve Mensuplar**, ed. A. İ. Güngör, Grafiker Yayınları: Ankara, 2017
- Kutlutürk, Cemil, **Hint Düşüncesinde İslam Algısı**, Dergâh Yay.: İstanbul, 2019
- Küçüköner, Halide Rumeysa, **Hint Altkıtasında Dini ve Kültürel Yapısının Şekillenmesinde Arilerin Rolü**, Şarkiyat, 10/2, 2018
- Mujawar, Muphid, **Sant Eknath's 'Hindu-Turk Samvad': A Dialogue with Satire to Understand the Representations of Communities and Pre-colonial Identities**, Maharashtra/ India, June 2015.
- Naeem, Fuad S. **Interreligious Debates, Rational Theology and The Ulama in the Public Sphere Muhammad Qasim Nanautvi and The Making of Modern Islam in South Asia**, Georgetown University, Washington D.C. 2015.
- Nanautavi, M. Kâsım, **Huccet ul İslam**, Meclis e Maarif al Kur'an, Deoband, t.y.
- Nanautavi, M. Kasım, **Azmat i İslam**, Darul Muallifin, Deoband, t.y.
- Nanautavi, M. Kâsım, **İntisârü'l-İslâm**, Dârü'l-Ulum Kitabevi, Diyobend, t.y.
- Nanautavi, M. Kasım, **Kible i Numa**, Meclise Maariful Kur'an, Deoband, t.y.
- Nanautavi, M. Kasım, **Mabahise Şacahan Pur**, Kutuphane i İzaziyye, Deoband. 2017.
- Nanautavi, M. Kasım, **Sadakat e İslam**, Darul muallifin, Deoband, t.y.
- Nanautavi, M. Kâsım, **Takreer e Dil Pazeer**, İdarat e Taleefat Aşrafıyye, Multan, t.y.
- Nedvi, A. M, **Mevlana Senâullah Amritsarı Muhtasar Halat aur Tefsiri Hidmat**, Gucranvala, 1988.
- Pakdemirli, M. Nur, **Hint Altkıtasında Dini Ekoller ve Din Eğitim**, Ekev Akademi Dergisi, 0/62, 2015.

- Qasmi, M. Azam, **Molana Mohd. Qasim Nanautvi's Contribution to Islamic Thought With Special Reference to Al-Kalam**, Aligarh Muslim University, 1988.
- Rehman, Abdul, **Rahmetullah El-Hindi'nin Eserlerinde Teslis İnancının Eleştirisi**, İstanbul, 2019
- Rizvanullah, **19.yüzyılda Hindistan'da Müslümanlar ve hıristiyanlar Arasındaki Dini Tartışmalar (izharü'l-hak örneği)**, Ankara,2017.
- Rizvi, M. **The History of Darul Uloom Deoband**, Ahmedabad, 1980.
- Sefder, M. Serfaraz Han, **Bani Darul ulum diyoband**, Maktab e Sefderiya Madrese Nusret ul uloom, Gucranvala, 2007.
- Swami, Parmeshwaranand, **Encyclopaedic Dictionary of Puranas**, Sarup & Sons, New Delhi, c.1, 2001.
- Thanvi, M. Asad, **Mevlana Muhammad Kasim Nanautavi ki Dini wa Ilmi Khidmat Ka Tehqeeqi Mutala**, University of Karachi, 2005
- Thomas David, **Early Muslim Relations with Christianity**, Anvil, 6/ 1, 1989
- Wakeel, Ahmad, **Maulana Muhammad Qasim Nanutavi (RA)- Athar-W-Afkar**, University of Sindh, Pakistan, 2012.
- Williams, Moniar, **Sanskrit dictionary**, Oxford Universitesi Press, 1872.
- Yitik, Ali İhsan, **Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi**, Ruh ve Madde Yayınları, 1996.

ÖZET

Saeeda Shahab.Muhammed Kasım Nanautavi (ö.1880) Örneğinde Hindular, Hristiyanlar ve Müslümanlar Arasında Yaşayan Dini Tartışmalar. Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Cemil Kutlutürk.

Hindistan, din ve dil açısından çeşitli unsurları bir arada barındırmasına rağmen birlik ve çeşitlilik prensibini başarıyla temsil eden ülkelerden birisidir. Tarih boyunca, Hindistan'da farklı dinler ve diller arasında bir çoğulcu toplumsal yapı olduğu görülmüştür. Ancak, 18. ve 19. yüzyıllarda özellikle İngiliz işgali döneminde Hindistan'da farklı inanç ve kültür grupları arasında zaman zaman çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar, Hindistan'ı derinden etkileyerek bölünmelere neden olmuştur. 19. yüzyılda Hindular, Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında yaşanan dini tartışmalar, özellikle Müslüman inançların temellerini diğer inanç sahipleriyle paylaşma açısından büyük önem taşımaktadır. Bu dönemde bu açıdan öne çıkan önemli isimlerden birisi Muhammed Kasım Nanautavi'dir.

Muhammed Kasım Nanautavi, Müslümanlar, Hindular ve Hristiyanlar arasında birçok münazaralar gerçekleştirmiştir. Bu münazaralardan 1877 yılında Chandpur'da gerçekleştirilen "Mela Khudaşanasi" en önemlisi ve en öne çıkmaktadır. Bu münazaraya, İslam, Hristiyanlık ve Hinduizm gibi üç farklı dinin temsilcilerinin katılmış. Tanrı'nın dünyayı hangi maddeden yarattığı, Tanrı'nın yerde mi olduğu, Kur'an, İncil ve Veda'nın Tanrı'nın sözü olup olmadığı, kurtuluşun ne olduğu ve nasıl elde edildiği gibi beş temel sorunlar bu münazaranın ana konuları olmuştur. Bu münazaradan sonra Dayananda Sarasvati Müslümanlara karşı propaganda yapmıştır. Bunun üzerine Nanautavi, Dayananda'nın ortaya attığı şüphelere karşı Roorkee şehrinde uzun süreli konuşmalar yaparak reddiye niteliğinde bir savunma yapmıştır. Bu konuşmalar daha sonra

"İntisaru'l İslam" ve "Kible Numa" adlı kitaplarda yayınlanmıştır. Bu eserlerde, Hindu toplumunun Müslümanlara yönelik sorduğu sorular genellikle İslam'ın temel prensipleriyle ve bazı uygulamalarla ilişkilidir, örneğin evrenin yaratılışı, kurtuluş meselesi, kurban kesmek, Kabe'nin kutsallığı, cennet nimetleri gibi konular öne çıkmaktadır.

Nantautavi'nin katıldığı bu münazaraları temele aldığımız bu çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmı araştırmamızın amacı, önemi, yöntemi ve kaynaklarına dair bilgiler ihtiva etmektedir. Ayrıca Hint kıtasındaki münazara geleneği hakkında kısa bir bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde ise Mevlana Nanautavi'nin hayatı, ilmi faaliyetleri, yazdığı kitapları ve islami ilimleri açısında verdiği hizmetlerinden bahsedilmektedir.

İkinci bölümde ise Mevlana Nanautavi'ye Hindü ve Hristiyanların islam inançları ve ibadetleri ile alakalı sorduğu sorulara ve eleştirilere ve Nanautavi'nin onlara verdiği cevaplara yer verilmiştir. Söz konusu soru-cevapları Nanautavi'nin kendin kaleme aldığı eserlerden olduğu gibi açık munazaralarda öğrencileri tarafından kayıt altında alınan yanıtlarına da yer verilmiştir. Sonuçta Nanautavi'nin verdiği bu cevapların kapsayıcılık ve ikna gücü açısından çok kısa da olsa bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

ABSTRACT

Saeeda Shahab. Religious Debates Between Hindus, Christians, and Muslims in the Case of Kasim Mohammed Nanautavi (d.1880). Master Thesis. Supervisor: Assoc. Dr. Cemil Kutluturk.

Although India contains various elements in terms of religion and language, it is one of the countries that successfully represents the principle of unity and diversity. Throughout history, India has had versatility between different religions and languages. However, during 18th and 19th centuries, especially, the British invasion era, there were occasional conflicts between different faith and cultural groups in India. These conflicts affected India deeply and caused divisions. In the 19th century, the religious debates between Hindus, Christians, and Muslims are of great importance, especially for the Muslim world. One of the prominent figures in this period is Kasim Muhammed Nanautavi. Many debates took place between Mohammed Qasim Nanautavi, Hindus and Christians. The most important of these debates is the "Mela Khudasanasi" held in Chandpur in 1877. This debate is a discussion event in which representatives of three different religions such as Islam, Christianity and Hinduism. This debate has been a platform where five basic questions are: From which substance God created the world, whether God is on earth, whether the Qur'an, Bible and Veda are the word of God, what salvation and how salvation is achieved? After this debate, Dayananda Sarasvati made propaganda against Muslims. On contrary, Nanautavi made long speeches in the city of Roorkee against Dayananda's suspicions and presented a refutational defense. These speeches were later published in the books "Intisaru'l Islam" and "Kible-i Numa". In these works, the questions asked by the Hindu society towards Muslims are generally related to

the basic principles of Islam and also related to some practices, such as sacrificing, the holiness of the Kaaba, the blessings of heaven, the creation of the universe and salvation.

Our study consists of three parts; introduction, criticism and conclusion. The introduction contains information about the purpose, importance, method and sources of our research. In addition, brief information about the debate tradition in the Indian subcontinent is given.

In the first part, Molana Nanautavi's life, scientific activities, books were written by him and his services in terms of Islamic sciences are mentioned.

In the second part, the questions and criticisms asked by Molana Nanautavi about the Islamic beliefs and worship of Hindus and Christians and the answers given by Nanautavi to them, are included. The questions and answers are from the works of Nanautavi that he wrote himself, as well as the recorded answers taken by his students in the open debates.

In the conclusion part, an evaluation of these answers given by Nanautavi in terms of inclusiveness and persuasion power, albeit very briefly has been made.